

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

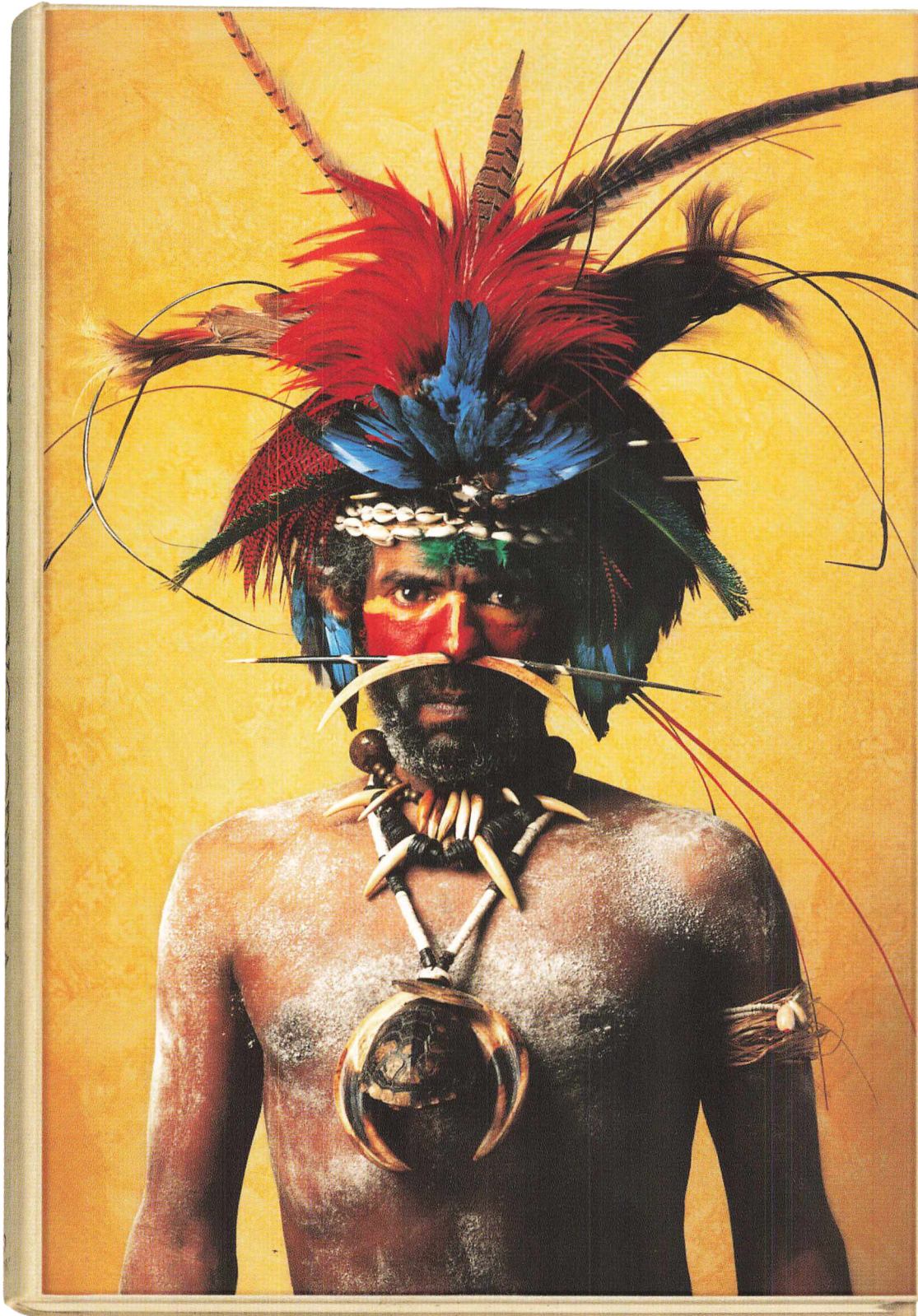

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

49. Årgang
Julen 1994

Man kan finde det tabte Ny Guinea i morgentoget

Han står dér i skovbrynet og betragter dig. Han har aldrig set en hvid mand før. Men fra din plads i Regionaltoget kan du se ham - i din bog. For det er i toget du har tid til bøgerne. Hvis du kører i Regionaltog mellem dit hjem og dit arbejde hver dag, får du en masse tid forærende - tid du ellers skulle bruge bag rattet. Toget er ganske enkelt det eneste hurtige transportmiddel, hvor du kan læne dig mageligt tilbage og bare

nyde turen. Overvej du tilmed prisen, er der slet ingen sammenligning. Hør på stationen hvor ofte og hvor billigt vi kører. Til daglig er Regionaltoget transport til tænkende mennesker.

I toget er tiden din egen

DSB regionaltog

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

Redigeret af Niels Richter-Friis

1994

Niogfyrretyvende årgang

Udgivet af
Dansk Bladforlag v/Niels Richter-Friis
Postboks 2 - 3480 Fredensborg
Tlf. 42 28 42 28 - Giro 5 39 05 40

INDHOLD

En krybskytthehistorie – *side 5*

Af John Hilbard

Videnskab ved Furesøen 9

Af Palle Lauring

»Jeg lyser hele min Vrede over Egnen ...« 16

Af Godfred Hartmann

Tang – dens bjergning

bearbejdning og anvendelse i Nordsjælland 21

Af Hildegard Møllerup

Maarumvandets opdagelse 28

Af Erik Wielandt

Flere minder fra Gribskov 32

Af Erik Wielandt

Esrom – min barndoms legeplads 38

Af Kate Ulf-Møller

Eftertryk af artikler i

»Folk og minder fra Nordsjælland«
er kun tilladt i uddrag og med
kildeangivelse.

Papir: Ikonorex, 150 g – 250 g.

Sats: N. Christensen Grafik ApS

Repro: Bro Christensen A/S

Tryk: Nofo Print A/S, Hillerød

Omslagskaching: Uttenthal A/S

ISBN 87-88393-20-8

Omslaget:

De sørgelige rester af Jesperhus i den sydlige del af Gribskov
fotograferet i januar 1994.

I en matrikel fra 1844 støder vi for første gang på Jesperhus,
der blev bygget som skovfogedbolig.

En gnist fra skorstenen tændte ild i stråtaget i 1992, og i år
blev Jesperhus solgt – og tjener nu ikke længere som bolig
for skovens folk. Men i den indledende artikel på *side 5* kan

De læse om noget af det, der er sket i huset gennem årene.

Foto: Niels Richter-Friis.

En krybskyttehistorie

Af John Hilbard

Forfatteren har fået fortalt denne sandfærdige historie af sin far, som igen har fået fortalt den af sin farfar – der var kendt som krybskyttejæger og derfor blev udlånt til skovrideren i Maarum. Men først handler det om familien og dens mindeværdige tid i skovfogedboligen Jesperhus, syd for Nødebo.

I mine forældres hjem hang i forstuen et billede af min fars barndomshjem. Det var et ret primitivt, men romantisk temperabillede, malet i 1924 af F. Altenborg, og det forestiller den gamle skovfogedbolig »Jesperhus«, der ligger tæt ved vejen fra Hillerød til Nødebo. I venstre side ses skoven og en vejgaffel, hvor Jespervejen fortsætter mod nord til Nødebo, mens vejen til højre går til Nødebo Overdrev forbi Jesperhus.

Da jeg fik billedet, der nu hænger i min forstue, bestemte jeg mig til at tage et billede af, hvordan huset ser ud nu. Da jeg vidste, at terrænet nu er godt tilgroet, ville jeg vente, til der ikke var blade på træerne. Desværre opsatte jeg udflugten for længe – for da jeg endelig fik taget mig sammen, var Jesperhus brændt – og Skov- og Naturstyrelsen har sat ruinen og jordlodden til salg.

Selv om jeg godt ved, at alverdens herlighed forgår, griber nostalgien hårdt i mig, fordi Jesperhus og historierne derfra spiller en stor rolle i mit liv. Min farfar, kgl. skovfoged Hans Peter Larsen, boede i Jesperhus fra 1900 til 1928 med sin store familie. Mine egne minder fra Jesperhus standser naturligvis i 1928. Jeg var kun fem år gammel, da mine bedste-forældre flyttede til »Bakkehuset« på Kongevejen lige ved Sørupvejen,

det der nu efter vejoplægningen ligger tilbagetrukket på bakken og i snart mange år har været traktørsted.

Men naturligvis står sommerferierne i Jesperhus i et forklaret lys af evig sommer, omgivet af dejlige dyr og mennesker, og det forekommer mig at være i middelalderen, når jeg tænker på, at vi kørte til Hjortedam, hvor græsset blev slået med le og revet sammen med hesterive.

Der var ingen tvivl om, at det var skovfogeden, der var manden i huset. Han var en høj, kraftig mand, med store buskede øjenbryn, et veltrimmet overskæg og et ejendommeligt fipskæg, der kun var en centimeterbred stribe fra underlæben til midt på hagen, der var fast og karakterfuld.

Han talte med høj, klar røst og virkede som en effektiv mand, der kendte sine beføjelser, vidste hvad hans pligter var og krævede behørig lydighed af sit personale. Og så var han altid fulgt af hunde. Fortrinsvis pointere og gravhunde. Gravhundene avlede han på og fik nogle fine jagtegnede eksemplarer. I hans otium i Bakkehuset fik han fremstillet en lænestol, der var så bred, at han kunne have en gravhund siddende ved sin side.

Han var stolt af sin karriere og med god grund. Min oldefar boede med kone og ti børn i et tarveligt landhus på Ellinge Lyng ved Højby i Odsherred. Han ernærede sig som daglejer på Ellingegaard. Min farfar blev født i huset i 1859. Som skik var dengang, kom han tidligt ud at tje-

På væggen i forstuen hænger F. Altenborgs maleri af Jesperhus – under 10 af skovfogedens opsatser, hvoraf halvdelen er abnormiteter. Jagthornet til højre er det samme, han har i hånden på ungdomsbilledet.

ne, først som hyrdedreng og siden som stalddreng. Arbejdet med hestene førte til, at han fik en chance som herskabskusk. Herskabet må have været glade for ham, for de sørgede for, at han kom i lære som skovfoged aspirant på forskellige godser, og i 1884 fik han ansættelse under Rudbjerggaard og fik skytteboligen ved Neergaardsminde. Han fik åbenbart råd til at gifte sig i 1885, med Ane Elisabeth Hansen af Huseby, født 1864 i Esbønderup Gyde. De fik deres første barn i 1886 og fortsatte med at få børn, til det tiende og sidste blev født i 1906. Imidlertid gik godsejeren fallit, og det førte til en periode med usikkert arbejde, især i de nordsjællandske skove og i sidste øjeblik fik min farfar statsansættelse som regnskabsførende skovløber i Wielandtshuset (Maarum skovdi-

strikt). I 1894 fik han ansættelse som skovfoged i Tøtteruphus (Rold Skov). Endelig i 1900 blev han »kgl. skovfoged« i Jesperhus.

Godt nok noget at være stolt af for en hyrdedreng fra Ellinge Lyng. Han regerede sin skov og sine folk, men i huset og haven var det min farmor, der styrede.

Ane Elisabeth Larsen havde et godt humør, og det var også nødvendigt i betragtning af, hvad der var at se til i Jesperhus:

I det daglige var der foruden hende selv og skovfogeden, deres egne 10 børn, 2 karle, en fastboende skovfoged aspirant og en »lillepige«, det vil sige 16 fastboende på fuld kost – foruden, at der ofte var en arbejdsmand på kost. Dertil kom, at farmor havde ansvaret for en besætning på 10 malkekøer, lidt ungvæg og 6 til 8

svin for ikke at nævne høns, ænder, gæs, hunde, katte og 10 bistader. Men hun havde dog ekstra hjælp til familiefesterne og de årlige skovfoged-gilder. Der skulle ikke alene et godt humør, men også et jernhelbred til det liv. Hun havde også kun været sengeliggende, når hun fødte børn.

Når der var kongeagt i den del af skoven, hændte det, at der blev holdt frokost i Jesperhus. Der findes to fotografier, som blev taget efter kongeagt frokosten i 1910. På det første ses de fornemme deltagere i jagten. Hævet et trin over de øvrige står kongen, Frederik VIII og lige under ham kronprinsen, den senere kong Christian den X, med bøssen knækket over armen. Skovrideren står til venstre, og han har ligesom kongen og et par af de andre jægere

De sørgelige rester af Jesperhus, som brændte i 1992.

Konge jagtselskabet udenfor Jesperhus i 1910. På trappen Frederik VIII med sønnen, den senere Christian X.

endnu en glødende »efterfrokost-havaneser« i den venstre hånd. Skovfogeden ses ikke, medmindre han er en af dem, der skjules bag hækken til venstre.

På det andet foto ses den tjenende stab efter frokosten, dels hoffets folk og dels Jesperhus' indboere. Som nummer fire fra højre står skovfogedens kone med sine to yngste børn. Længst til venstre står »lillepiggen«, og som nummer fire fra venstre står skovfogedparrets ældste datter, Edith, der var oldfrue på »Hotel Randers« og som sluttede som økonoma i Nationalbankens køkken i 1953.

Min farfar døde i Bakkehuset i 1936, og min farmor døde samme sted i 1946. De ligger nu i familiegravstedet på Nødebo Kirkegård, det sidste på venstre hånd før indgangen til våbenhuset. Det er karakteristisk for min farmor, at der ikke står nogen navne på stenen. Inskriptionen lyder kort og godt: »Guds Vilje ske«.

– Og efter denne indledning følger så historien om den senere skovfoged Hans Peter Larsens krybskyttejagt i 1880, da han som skovfoged-aspirant arbejdede på et skovdistrikt

i Sydsjælland. Trods sine kun 21 år havde han allerede et ry som en ufor-sagt krybskyttejæger. Skovrideren i Mårum distrikt bad Hans Peters chef om at måtte låne ham, da krybskytteriet grasserede stærkt på egnen. Anmodningen blev efterkommet, og kort efter ankom min farfar til Mårum, hvor skovrideren satte ham ind i de lokale forhold og fik at vide, at en af de værste var en berygtet slagsbroder og krybskytte, kaldet »Ole Bager«. Ole havde mange gange været anholdt, men han var en standhaftig benægter. Kun en enkelt gang var det lykkedes at samle ind-cier til at få ham ikendt en bøde.

Hans Peter Larsen begyndte nu et systematisk studium af Ole Bagers bevægelser og prøvede at finde ud af, hvor hans foretrukne jagtområde var.

En mørk oktobermorgen ved femtiden opholdt han sig i området, da han hørte et skud. Lyden kom tilsyneladende kun et par hundrede meter fra, hvor han var. Han bedømte retningen og løb mod stedet. Da han kom nærmere, listede han frem – og der i skovbunden sad Ole Bager over en nyskudt råbuk. Ole Bager

Det tjenende personale ved kongejagten i 1910. Nr. 4 fra højre er skovfogedens kone, Ane Elisabeth Larsen, med sine to yngste børn.

I midten den unge krybskyttejæger, Hans Peter Larsen, 20 år gammel, omgivet af andre skovfogedaspiranter.

Kgl. skovfoged Hans Peter Larsen, da han i 1927 havde fået Dannebrogsmændenes hæderstegn.

opdagede farfar, der var så tæt på, at han kunne se, at flugt var umulig. Ole Bager sprang op og stillede sig i kampstilling og nærmest skreg: »Kom an«. Farfar, der var stærk og 15 år yngre, betænkte sig kun et øjeblik, før han gik til angreb, og fik Ole Bager ned på ryggen. Ole Bager havde dog så megen styrke, at han vred sig løs og et øjeblik efter var på fode igen. Farfar sprang på ham igen og fik ham igen med besvær ned på jorden. Men Ole kom op igen, og denne mand til mand kamp vekslede en tre fire gange, og Ole begyndte at blive forpustet. Han trak sig tilbage og trak en lang tveægget dolk, som han selv havde lavet af en stor fil. Han stod i kampstilling med dolken klar. Fråden stod som skum om hans mund og han hvædede: »Nu bliver det dig eller mig«.

I brøkdele af et sekund opfattede farfar, at Oles bøsse lå på jorden ved siden af ham. Han greb bøssen om løbet og slog Ole midt i panden med skæftet, der splintredes.

Ole segnede om. Et øjeblik så han op – og mens han pegede på bøssen sagde han stille: »Det blev altså ikke dig« – og så mistede Ole bevidstheden.

Først da så farfar, som stod med løbet i hånden, vendt mod sig selv, at hanen på det andet løb stod spændt, og at der var skud i løbet.

Farfar løb til en gård i nærheden fik fat i en hestevogn, og i den blev Ole Bager kørt til Esbønderup Sygehus. Det viste sig, at han havde fået et alvorligt kraniebrud. Efter et månedlangt sygeleje kom han sig, men rygten vil vide, at han aldrig senere genoptog håndteringen som kryb-

skytte, men levede ærligt af sit lille jordbrug.

Der fulgte naturligvis en retssag, og Ole blev dømt skyldig. Straffen blev dog anset som udstået med den omgang klø. han havde fået.

Farfar fik som dusør en guldkæde af forstvæsenet.

En af farfars bekendte døde i 1926 og skulle begraves i Esbønderup. Farfar tog til begravelse, og efter jordpåkastelsen kom der en gammel mand hen til ham og spurgte: »kender du mig igen Hans Peter?«, Farfar så på ham og måtte så indrømme, at han ikke kunne kende ham.

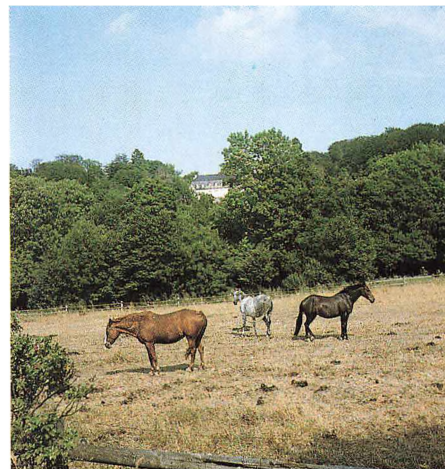
Den gamle tog huen af og pegede på sin pande, idet han sagde: »Så kender du måske denneher?«. I panden havde han et langt dybt ar. Det var den da 82-årige Ole Bager.

Videnskab ved Furesøen

Af *Palle Lauring*

To gange – i 1700-tallet og omkring 1900 – præsterede to nu næsten glemte mænd skelsættende forskning i og ved Furesøen af Danmarks »primitiveste« dyre- og planteverden. Og en mindetavle på et lille hus, også ved Furesøen, vidner om en revolutionerende hændelse i dansk medicins historie, år 1801.

Frederiksdal er idag halvt skjult i nyere idyl. Det store kostbare haveanlæg foran Eigtveds slot er borte. Foto: Kåre Lauring.

Da det nære Nordsjælland blev opdaget, i 1700-tallet, trak Furesøen og de andre idylliske mindre søer gæster til, også fastboende. Navnet Furesø er uklart. Der er gættet på fyrretræer, men dem var her vist ingen af. »Ildsøen«, af ældre dansk fur lig ild, er nævnt som en mulighed (gamle bopladsbål søen rundt?), men det er gætteeri. Idyllen derimod kunne gribe alle i de følsomme tider, »Flyv fugl, flyv –«. Men i alt fald tre gange havde dansk videnskab stationer her, de to af længere varighed, den tredje kort, men væsentlig.

Frederiksdal, den herregård, der ligger København nærmest, har navn efter Frederik III, for efter reformationen gik Roskildebispens borg Hjortholm til kronen. Borgen var væk, men jorderne var der. De blev delt, så kongens kone fik det nordlige (Dronninggård), kongen det sydlige. Her blev bygget en lystgård i bindingsværk. Det hele forfaldt under skiftende ejere, til Christian VI i 1739 lod geheimeråd Johan Sigismund Schulin få stedet til brug. 1747 fik han skøde, men på den tid var det ny Frederiksdal vist færdigt, ved arkitekt Niels Eigtved – omtrent det hus, vi ser i dag, og i huset sidder stadig slægten Schulin. 1731 var han blevet adelig, og han fungerede som kongens intime råd-

giver. 1732 blev han gift med Catharina Maria født Møsting. 1750 blev han lensgreve. En måned senere døde han af en pludselig sygdom, enken sad alene tilbage.

Men tyve år tidligere, 2. marts 1730, fik hoftrumpetér Joachim Nicolaus Müller en søn, Otto Fridrich. Hjemmet var fattigt, så hans morbror Niels Udsen tog sig af ham.

Lensgrevinde Catharina Maria Schulin, født Møsting. Marmorbuste, signeret Bartholomæus Cavaceppi Romanus, 1768. Frederiksborg.

Udsen var hører ved latinskolen i Ribe, hvor den lærde digter Christian Falster var rektor. Otto Friderich var en fremragende elev, og Falster kunne hjælpe ham med legater. Morbroderen døde, men en præstehenke tog sig nu af ham. Han dimitteredes 1748 med Falsters smukkeste »testimonium« for historie og musik.

Han kom på universitetet i København, studerede teologi, gav musikundervisning, men kom 1751 med sin flid og sine evner, på Borchs Kollegium. Han skrev tre disputatter, om teologi og historie. Han holdt prædikener. Og så –

På Frederiksdal lod enkegrevinden teologiske studenter holde »kabinetsprædikener«. Men hun blev så bjergtaget af Otto Friderich Müller, at han blev ansat som hovmester for sønnen Frederik Ludvig Schulin og fik fast bolig hos familien, om vinteren i Efterslægtens Gård, det smukke renæssancehus, der måtte vige, da stormagasinet Illum byggede, og om sommeren på Frederiksdal. Han var 23 år. I 16 år havde han stillingen i den schulinske familie.

På Frederiksdal var enkegrevinden en særdeles klog dame. Müller lod teologien fare. Han måtte studere en del fag, som hans elever skulle lære: sprog, »de skønne kunster« og jura. Eksamen i det sidste tog han 1760. Hans unge elev skulle jo stile mod en høj stilling i staten. Lærer og elev var åbenbart lige begavede, for Müller kunne dimittere ham til universitetet, før han fyldte elleve år. En kort tid havde Müller lidt pause og skrev skønlitteratur, blandt andet »hyrdestykket« »Frodde den Fredegode« til glæde for Frederik V. Det skal være rædselsfuldt.

Så krævede grevinden pludselig, at han satte sig ind i »naturvidenskabernes«. Vi er i den store svenske forsker Carl von Linnés tid, og fagene var »fremme«. Og så skete det.

Müller havde aldrig før givet sig af med naturhistorien. Men han blev

Otto Friderich Müller, malet 1789 af Erik Paulsen. En vel tilpas og frodig mand. Grevinden lærte ham at spise svampe. Frederiksborg.

grebet, og det blev grevinden også. Meningen var egentlig, at han skulle have naturfagene med i sit program som huslærer. Men det blev alvor. 25 år fremover arbejdede Müller nu med botanik og zoologi, så han blev placeret som »Danmarks betydeligste naturforsker måske næst efter Niels Stensen«. Sælsomt nok kastede Müller sig især over de »laveste« væsener, svampe og alt det i vand, som H. C. Andersen kaldte kriblekrible, og som fryder enhver dreng, der får et mikroskop. Müller var først på banen og opdagede en

mængde, som nogle måske havde set før, men ikke studeret. Alle akvariefolk kender navnet »dafnie« (daphnia) til den lille, næsten mikroskopiske tykmavede mand, der svømmer sig i små hop gennem vandet. Navnet fik »han« af Müller.

I sit smukke og gode værk »Mikroskopets Historie« (1990) skriver Harald Moe, at grevindens regnskabsbog for juli 1760 noterer køb af et mikroskop til 30 rigsdaler. Året efter endnu ét til 50 rigsdaler, lavet af instrumentmageren Ferdinand Muth på Gråbrødretorv »nach des

Englænders Watkins Invention« (patenter kendte man ikke til). Det er i dag borte, men Harald Moe mener, at et tilsvarende (defekt) er i Herlufsholm Skoles kendte historiske fysiksamling. De mikroskoper har Müller brugt, og det er væsentligt. Mikroskopet havde været kendt i godt to hundrede år, men så at sige ingen havde endnu *brugt* det alvorligt systematisk og metodisk videnskabeligt. Man havde mest kigget og undret sig. Müller er så at sige den første videnskabelige mikroskopiker. Han vandrede i egnens skove og moser, fiskede i søerne og vandløb og mosehuller, og hjemme ved aften og nat studerede han dagens herlige bytte. Han skrev afhandlinger, også i udenlandske skrifter, han vekslede breve med lærde ude i Europa. Han var på to store dannelsesrejser med sin elev, og overalt traf han mennesker. Han skrev breve til Linné, der var meget interesseret, men trak sig tilbage.

Med hele sin store begavelse var Müller en opkomling. Det siger ikke, at man så ned på ham, fordi hans far var trompetér. På den tid var det ikke spor umuligt for mennesker fra små kår at komme frem. Hofbygmesteren Eigtved var bondesøn, og den store astronom og matematiker Horrebow var søn af en fattig fisker i Lemvig, ingen så ned på dem af den grund.

Men Müller klarede ikke rollen. Han lærte sig i omgang med de store en korrekt form og et fornemt sprog, men samtidig var det svulstigt og overdrevent, fedtet og underdanigt, overstrømmende fyldt med hyldest og komplimenter og smigrerier – og så var han hoven og nedladende imod alle, der *nu* »stod« lavere end han selv. Linné blev træt af ham.

Han blev på Frederiksdal, efter at grevinden var død, men flyttede så til byen. Han fik et lille embede, som han mistede, men just da blev han på en studierejse i Norge gift med en købmandskenke fra Drøbak, Anna

Catharina Paludan. Det gjorde ham så rig, at han kunne købe hus i Amaliegade overfor Det gule Palæ. Han var resten af livet uafhængig – og Frederiksdaltiden var ude. Når man ikke ved huset har rejst hans monument, skyldes det nok, at i sin tid dér forvaltede han også familiens formue, og der var ikke tale om svindel eller tyveri, men om så uheldige dispositioner, at huset Schulin var mange år om at komme over tabet. Eller som det smukkere er sagt: »Husets økonomi forvaltede han, så familien aldrig glemte det«.

Men herfra blev han europæisk kendt og anerkendt, her startede og drev han sit værk i mange år. Han var medudgiver af *Flora Danica* og startede et tilsvarende billedværk om den danske dyreverden. Han skrev og udgav meget, men hans ry hviler på hans mikroskopistudier af »de små dyr og planter« – og det startede her.

Forsker var han, med hele sin sjæl. Kun en sand forsker kunne skrive til Linné om en iagttagelse, der »ganske havde henrykket ham«: – »Jeg antraf forleden nogle heste-

Farveplanche fra Müllers »Zoologia Danica«, den store hestemusling, *modiolus modiolus*. Ikke fra Furesøen, Müllers arbejdsmark var langt videre. Tegnet af hans bror Christian Friderich Müller. Det Kongelige Bibliotek.

pærer, som vare overalt besatte med noget som rim, det knasede og således under fingrene. Ved en nøjere betragtning sås utallige små krystalkugler ...«, og i hver var der en mad-dike. Det var som eminent iagttager og nøgtern skildrer, han vandt sit verdensry.

I øvrigt var han, med sit usikre opkomlingsvæsen, et elskværdigt og venligt menneske, der ikke glemte at støtte sin families økonomisk svage-re medlemmer. Og vel forlod han teologien, men i alle sine forskerår så han selv det mindste kræ som Guds herlige skaberværk.

Der er stadig mange heste ved Frederiksdal. Man standser og ser den henrevne huslærer omhyggeligt bære en hestepære med skimmel-svamp op til sin lige så henrykte grevinde: »Har Deres Naade set mage?«

Otto Friderich Müller – én af vore få helt store forskere. Nu hos os, udenfor snævre kredse, glemt. Men husk: »Dafnie«, og andre navne på vore meget små vandvæsener – det var *ham*.

Der tales så om en pause i studiet af de meget små dyr. Der blev set på

dem, men ikke af ildsjæle, og ved Furesøen var der vist stille. Forfatteren Vilhelm Bergsøe (1835-1911) var zoolog og skænkede os værket »Fra Mark og Skov I-II« (1881), og i sin digtning færdes han ved Furesøen, men om han særligt studerede her vides vist ikke.

Ildsjælen kom – en forsker med et ikke helt ortodokst videnskabeligt skoleridt: *Carl Jørgen Wesenberg-Lund* (1867-1955). Hans far var kof-fardikaptain. Det lyder lovende, at drengen »i sine første år« færdedes med sin far på de tropiske have. Men han var nu ikke fyldt tre år, da hans far døde, og drengen og hans mor måtte i land. I Hillerød ledede hun en pigeskole, og han gik i latinsko-len. Han var en sølle elev, for han var mest ude i skovene og ved samtlige vandhuller, og det blev hans livs-mønster. Hans rektor fik ham slæbt igennem til en studentereksamen. Magister i zoologi i 1893, men inden det havde han skrevet yderst levende om hvepse. Ud fra materiale på Zoo-logisk Museum skrev han om små krebsdyr, og så gled han for livet ud i den danske ferskvandsfauna. Han

kom ud for ret hårde angreb, som han tog ret roligt, for det var de små dyr, der interesserede ham.

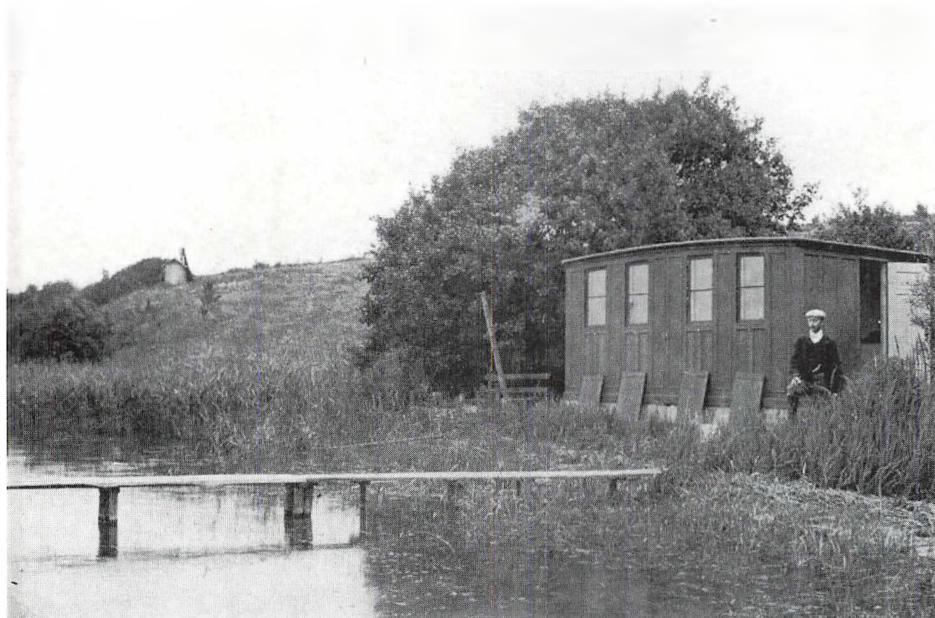
1895-96 sejlede en dansk hav-undersøgelings-ekspedition ud, ombord på dampkrydseren »Ingolf«. Her var han med, selv om hans speciale ikke var saltvand. Forskerne havde til rådighed skibets dækshus. Det var 5 gange 4 meter, ved et skot delt midt over, det ene af rummene igen delt i to. Store var lokalerne ikke, men ikke det rene skur. Vi har et smukt fotografi af tre forskere ved arbejdet. Rummet er trangt, men nydeligt. De tre er (forfra) Hector Jungersen, William Lundbech og Wesenberg-Lund. Til ære for fotografen gør de videnskabelige ting, uden kitler, dem brugte læger i reg-len heller ikke, og Hector Jungersen kan nok bruge en teske videnskabeligt. Alt var i de dage langt mere af-slappet.

Nu var Wesenberg-Lunds navn, så han kunne få økonomisk støtte. 1897 fik han en grund stillet frit til rådighed ved Furesøen, af grev Schulin på Frederiksdal, og da »In-golf« var kommet hjem, fik han dækshuset transporteret til Fure-søen og stillet op. Vi véd i dag ikke præcis hvor, men lidt nord for fri-badsarealet. Men vi véd, at vognene med dækshusets plader og brædder kørte gennem det gamle Virum ned mod søen.

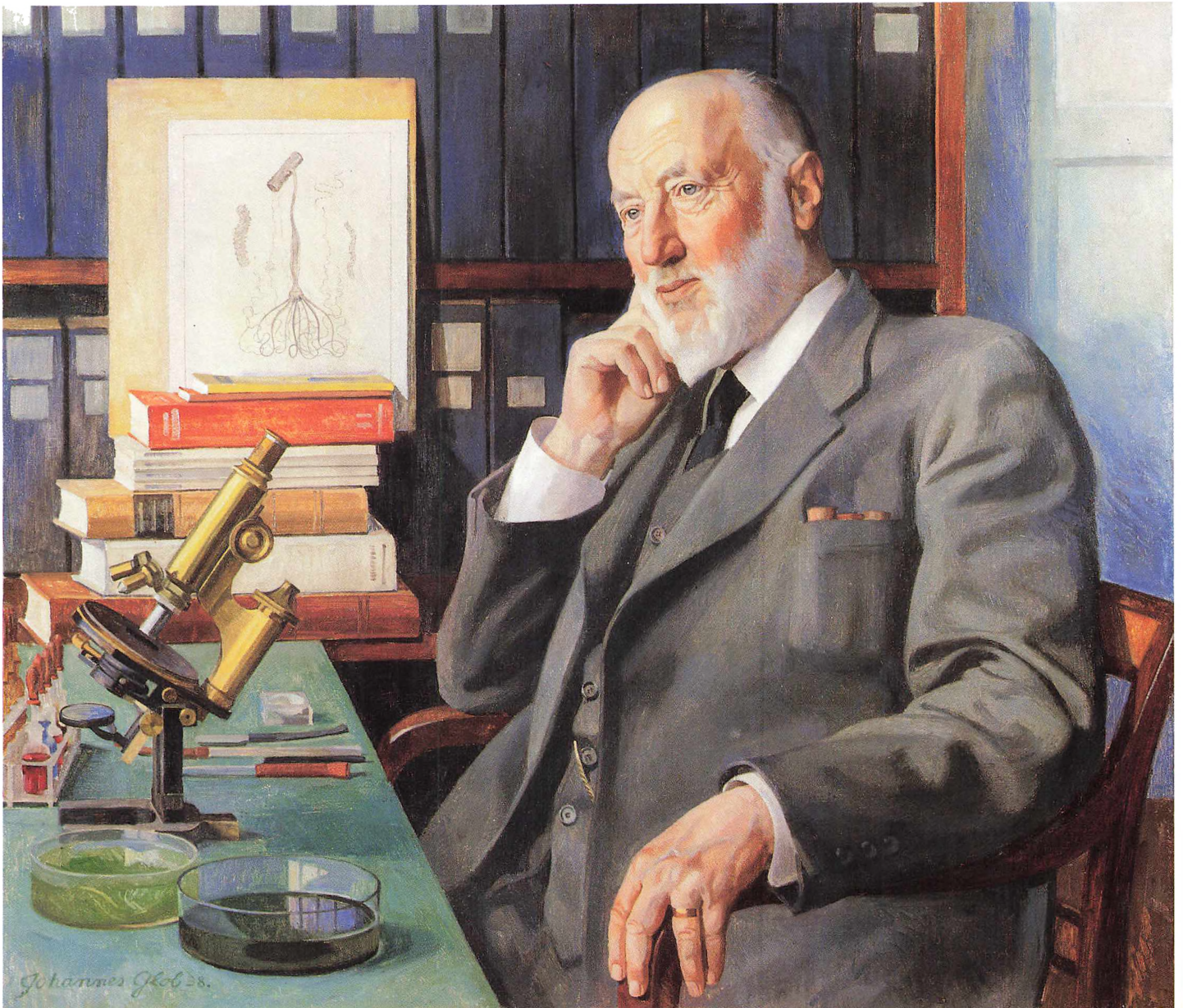
Her fik han skabt sit laborato-rium, med bådebro og båd og så – hele Furesøen. Carlsbergfondet hjalp ham ganske stort, men helt fri kunne han ikke være. For at få uni-versitetet med sig, måtte han modta-ge studenter og unge forskere som studerende og hjælpere. Men han var fri af alle administrative og ikke forskermæssige pligter. Vore dages bureaukratiske mål for, hvor mange procent af en forskers tid der skal bruges til hvad, eksisterede ikke. Således startedes »Det ferskvands-biologiske Laboratorium«.

Furesøen var dengang ikke forgif-

»Ingolfs« dækshus ved bredden af Furesøen. Efter Torben Wolf: »Danske Ekspeditioner på Verdenshavene«, 1967.

Carl Jørgen Wesenberg-Lund, malet af Johannes Glob 1938, i Glob's vanlige perfekte, men vitaminløse stil. Frederiksborg.

tet, så vandet var ikke grøn algesuppe, livet i vandet og ved søen var langt rigere – fugle, padder, insekter – faunaen i vandet var myldrende. Her var ideale vilkår. Wesenberg-Lund var helt klar over, at han var på hellig grund, Otto Friderich Müllers gamle jagtmarker.

»Ingolfs« gamle dækshus blev centret for den ny store æra i studiet af de danske ferske vande. Wesenberg-Lund var dog ikke helt stedbundet. Han kom ud i Europa, og i hans bøger ser vi hans fotografier af

de kære »vandskaber«, hvor han så traf på dem.

I cirka femten rige år varede eventyret ved Furesøen. Så rykkede ny bebyggelse for tæt på, og 1911 flyttede laboratoriet til Hillerød ved slotsøen. Det lykkedes at skaffe Wesenberg-Lund en kvistlejlighed på torvet – og så var han tilbage ved sine drengeårs vandhuller i skovene ved Hillerød. Og i Hillerød er laboratoriet endnu.

Wesenberg-Lund blev vidt kendt for sine omhyggelige afhandlinger,

men mest favnende kendt med »Insektlivet i ferske Vande«, 1915, 528 sider, 378 illustrationer, en af vore drengeårs bibler – de af os, der gik til vandhullerne.

Wesenberg-Lund var religiøs. »Ikke kirkeligt« siger S. L. P. Tuxen. Vi undredes over, at i forordet til »Insektlivet« var der en hel lille prædiken om tidernes fordærv. Sporten var det værste (den spillede dengang ingen stor rolle). Men den førte de unge af begge slags sammen på en meget fri måde, og sportens klæde-

Dækshus-laboratoriet på ekspeditionsskibet »Ingolf« fotograferet i 1896. Året efter fik det sin plads ved Furesøen. Forrest Hector Jungersen, derpå William Lundbeck og bagest Carl Jørgen Wesenberg-Lund. Zoologisk Museum.

dragter var betænkelige (se dem i en sportsbog anno 1915). De unge blev trukket væk fra at fiske vårfluelarver og hvirvlere og leve med naturen. For som et ekko af Otto Friderich Müller: den var jo Guds skaberværk. Det er umuligt ikke at holde af den gamle myggejæger. Og her ved Furesøen – et sted – lå »Ingolfs« dækshus med naturens inderlige elsker.

Et spring tilbage i tid, men stadig ved Furesøen. Hvor Furesøvej og Malmlosevej mødes ligger Kanin-

gården, et lavt hvidt hus med mansardtag. Navnet går tilbage til Sophie Amalie, der jo ejede Dronninggård. Det, der nu hedder Luknam, var vist en ø. Her havde dronningen kaniner, og en kaninmester, så øen hed Kaninholmen. Her kom et hus, og ret sent fik det navnet Kaningården.

1781 købte den hollandske storkøbmand Frédéric de Coninck (1740-1811) Dronninggård og byggede som sommerbolig det ny hus på Næsset, Ny Dronninggård. Han var overmåde velhavende og købte i Kø-

benhavn Moltkes Palæ (Håndværkerforeningen) som vinterresidens.

Kaningården havde været på fremmede hænder. Her boede en tid Henrik Hielmstjerne, der var bogsamler og præsident for Videnskabernes Selskab. Og her kom gæster som embedsmanden og digteren Bolle Willum Luxdorph og geheimearkivaren, historikeren Jacob Langebæk. Bogsamleren og historikeren Peter Frederik Suhm kom her også, dog ikke alle til samme tid.

Alt det kunne nok give huset en vis lille glorie, men der lå en stærke-

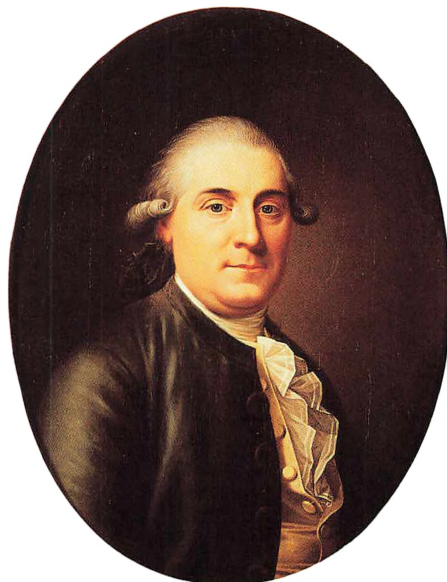

re hændelse forude. De Coninck købte Kaningården 1798, og hans datter Louise Philippine flyttede ind med sin mand Jean Monod. Vi hører, at stuerne var meget smukt møblerede og i tidens mest gennemførte stil.

Men tiden var ikke kun lys. I flere hundrede år havde lægerne uden held kæmpet imod sygdommene kopper og børnekopper. Sygdommene ramte børn og unge især. De døde i tusinder, eller de var vansirede af ar i ansigtet for resten af livet. Man havde fra Østen fået et middel: variolationen. Man vidste, at havde et menneske haft kopper og kom sig, ramte sygdommen aldrig mere, eller kun meget mildt. Midler havde man østpå kendt i århundreder, et af dem var en skorpe fra et koppear stukket op i næsen. Arskorpen var tør, »giften« svag, man fik et meget lille anfald eller ubehag og var immun. Alle vidste, at Struensee med held havde varioleret den lille prins Frederik (den Sjette). Men tit gik det galt.

Tanken om egentlig vaccination var kendt og prøvet – et par gange: Lymfe fra dyr, der havde haft kokopper. Lymfen var uden bakterier, men med lidt gift, så modgift kunne dannes. Den holstenske skolelærer Peter Plett havde 1791 vaccineret nogle børn. I en kommende epidemi gik de fri. Ingen ænsede det.

Den engelske læge Edward Jenner

Frédéric de Coninck, malet af Jens Juel 1785. Frederiksborg.

(1749-1823) troede på vaccinationen. Han skrev og mødte modstand, sprøjte saft fra dyr i mennesker! Hans skrift kom 1796, og så stor var frygten for kopper, at nu slog tanken an. Jenner blev hædret af parlamentet med en hædersgave på 10.000 pund.

Og næsten straks kom Danmark med. De Coninck og hans svigersøn ønskede to børn på Kaningården vaccineret. Original vaccine fra Jenner blev skaffet af de Conincks huslæge, professor Frederik Christian Winsløv. Han udførte den første vaccination i Danmark allerede i juli

1801. Og med lymfen vaccinerede han videre. Allerede 1802 var der vaccinationsanstalt på Kirurgisk Akademi, og nu gik det stærkt. Kopperne var besejret. Så stærkt gik det, at lægerne ikke kunne klare sagen, præster og lægfolk sprøjtede med. Det var et mirakel – en befrielse, som vi næppe kan fatte.

På Kaningårdens vestre gavl sidder en marmortavle med bogstaver der engang var forgyldte. Den siger: »Paa Kaningaarden foretoges paa Foranledning af Etatsraad de Coninck til Dronninggaard den første Vaccination i Danmark d. 6. juli 1801. – Vaccinationen foretoges af Prof. Winsløv, og den herfra indvundne Lymfe afgav Stammen til den hurtig paafølgende almindelige Vaccination over hele Landet. Denne Tavle opsattes d. 6. juli 1906 – af den daværende Ejer Etatsraad C. J. Christensen«.

Den sidste uklare linje må være føjet til senere. Jeg går ikke her forbi uden at læse den tekst. (Bedst klokken cirka halv to ved sol. Det ville være en smuk opgave for husets ejere i dag at få teksten forgyldt op, ikke sort maling). Der er få væsentlige monumenter i Lyngby og Virum. Her jubler stille titusinder, der pludselig så sig fri af frygten for den rædselsfulde sygdom. Den stiltfærdige tavle er et fint monument i dansk medicins historie.

Kaningården set fra sydvest. På gavlen ses marmorpladen, der mindes vaccinationen 1801. Foto: Kåre Lauring.

Marmorpladen på Kaningården. Bogstavernes guld er borte, så kun ved klart sidelys er den læselig. Foto: Kåre Lauring.

»Jeg lyser hele min Vrede over Egnen ...«

Af Godfred Hartmann

Stakkels H. C. Andersen. Skal vi tro ham, var Nordsjælland en rædsel. Fuglene sang ikke i Fredensborg Slotspark, og Hellebæk var på det nærmeste dødens forgård.

Anderledes med Johanne Luise og Johan Ludvig Heiberg ...

den 11 Juli 1870

Kjære Fru Collin!

Tak for den varme Modtagelse i det kolde Hellebæk, Tak for hvor godt De og Deres undte mig det; Hellebæk under mig, mærker jeg, ikke noget Godt. Det er nu tredie Gang jeg er kommet syg derfra og eengang henter jeg vist der min Helsot; næste Aar boer De jo der Nordpolen et Stykke nærmere. Tak for det store Tørklæde De laante mig til Hjemreisen, det er vel, haaber jeg, nu igjen i Deres Værge. Aftenen var imidlertid ikke saa kold som Formiddagen, Blæsten havde for en Deel lagt sig men jeg kom hjem, som sædvanlig, fra den Kant, med en ordentlig Forkjølelse... Snart har De Billes paa Høiden over Dem, hils! jeg udtalte for Fruen min Vrede over det ødelæggende Hellebæk,; det bør døbes om til »Feberkysten«, »Dødsseilerens By«, »Vindenes Hjørne«, »Doktornes Levevei«, »det sjællandske Grønland« etc., nu kan De vælge! – Jeg lyser hele min Vrede over Egnen og dens Kjøretøi, og skal ved Leilighed, naar jeg skriver et Eventyr om Feberen og hendes Søstre, henlægge Scenen hvor den er lagt af Vorherre og hvor desværre flere af mine Venner have »lagt sig paa Landet«. Det er reent forbandet! det nøs jeg paa og drikker Salmiak. Tak! –

Deres hjerteligt hengivne
H. C. Andersen

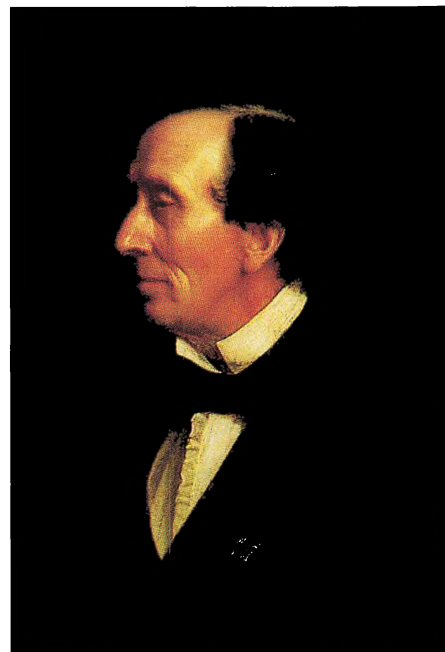
Andersen kom ad bagvejen til det isnende Hellebæk. Torsdag, den 21. juli 1864 tager han fra København til Fredensborg.

Det skulle han aldrig have gjort, for han kedede sig gudsjammerligt i den by, hvor »gamle Fruer og Frøkenner bevæge sig langsomt hen over Gadens ujævne Brolægning... det er som en Sygehuus By, Slottet, det store Sygehuus eller Qvarantaine...«, og det står ikke meget bedre til med parken.

August Bournonville gør, hvad han kan for at åbne Andersens øjne for Fredensborgs lyksaligheder, men forgæves. Balletmesteren viser med stolthed sin have frem for den mismodige digter og foreslår næsten oprømt en rotur på Esrum Sø. »Jeg betakkede mig...«

»Jeg blev indbudt til Middag – efter den læste jeg Vers af 'I Spanien' og hele 'Han er ikke født'. Bournonville applauderede, men jeg tror ikke han var storlig grebet... Da jeg efter Bordet forlod Bournonvilles gik jeg i Slotshaven. Der er mageløse Bøge og Egetræer og gammeldags Havefigurer og opstillede Monumenter men uendelig stille og kedeligt...«

Stolt fører Bournonville ham til Nordmandsdalen, men det er en kuriositet og kun det. Andersen har

Adskillige gange har H.C. Andersen siddet i malernes atelierer både her og i udlandet. Kun de færreste fandt nåde for hans kritiske blik. Carl Blochs store portræt fra 1869 passede ham ikke. »Portrættet er ikke som jeg ønskede det rette Udtryk, Haaret er ogsaa gjort mere graat, og saa har han malet en stor Fedtplet paa min Kjole.« Privateje.

kun ét i hovedet: Lad mig komme væk »til det mere levende Helsingør...«

Men han glemmer, at han har lovet at besøge Bournonvilles den næste dag, og med et suk vender han tilbage til sit værelse på »Prindsen« og skriver i sin dagbog: »Besøgte Paludan Møller og drak Mælk med ham...« Man må medgive, at løjerne har været til at overse!

Så er Helsingør noget helt andet. Han får et godt værelse på Marienlyst, »her er nydeligt – man føler sig som paa et Hotel i Udlandet og er dog hjemme...« Han spiser table d'hote i slotsbygningen, damerne flokkes om ham, og fru Puggaard fra Majorgaarden bringer ham blomster og medbringer sin kønne datter, Bolette.

Han bader, selv om vandet er koldt, og nyder megen opmærksomhed blandt hotellets gæster. Prins

Oscar af Sverige (den senere kong Oscar den 2., der selv skrev digte) er på et kort besøg og trykker ham hjerteligt i hånden og siger »at han og hans Brødre fuskede i mit Fag, lovede at sende mig sine Skrifter«.

Andersen har været glad. Kongelig gunst var ikke at foragte, selv om han dagen efter skriver i sin dagbog: »Ondt i Halsen – helt om mod venstre Øre...« Men nu gælder det om at ruste sig. Familien Collin venter ham. Plaider og uldne tørklæder har været ved hånden.

Stakkels Andersen. Altid vendte han hjem fra Collins i Hellebæk med snue eller en stærk forkølelse, som han søgte lindring for, når han befriet for den kolde havluft vendte hjem til sit beskedne værelse på Brix Hotel i Helsingør. »Her drak jeg en halv Flaske Porter Øl for at opvarmes... men følte mig ikke ganske vel derefter...«

Selv om vi føler det smerteligt, kan vi lige så godt straks slå fast: Hellebæk og Nordsjællands kyster, selv om Kullen og »den svenske Kyst laae saa nær som jeg aldrig nogensinde har set den...« var ikke noget for den følsomme digter.

Med vejkantens blomster bandt han buketter til damerne. Han læste op af sine eventyr i borgerskabets lette sommerstuer i landstederne langs kysten, for Andersen var en belevn mand og stort set en taknemmelig gæst. Han går ture med Edvard Collin til Odins Høj, men slår kraven op om ørerne, for deroppe blæser det. Han besøger familierne Hauch, Bille og Puggaard på Majorgaarden, og alle står de på pinde for ham.

Det meste var nok forgæves. Han længtes hjem. Længtes efter sin beskedne stue i Nyhavn med en umagelig stol, længtes efter sine værelser på de danske herregårde, der gæstfrit åbnede dørene for denne mærkelige mand. Han længtes efter Sy-

Hvad skulle Andersen have gjort uden Edvard og Henriette Collin? Mange gange måtte Edvard Collin bære over med den uligevægtige og pylrede digter, der ikke tålte dagliglivets modgang, og som jænrede, når et skuespil – hans ulykkelige kærlighed – fik en dårlig modtagelse. »De skriver for meget, Andersen ...«. Hustruen var blidere og forstod at tage Andersen – et venskab, som varede hele livet, og som tog til i alderdommen. Dobbeltportræt af W. Marstrand, 1842. H.C. Andersens Hus i Odense.

dens sol – en sol der ikke gik ned i en sæk som i det blæsende og råkolde Hellebæk. Dog fryder det ham, når en hyrekusk fra Helsingør ved afskeden fortæller ham, at »det har glædet mig at jeg har kørt for en af Danmarks store Mænd...«

Andersen blev aldrig træt af at tænke på sit eget helbred, og han blev aldrig træt af den smiger, der kunne nærme sig en art tilbedelse. Og dog var Andersen modig som få. Det er ikke en bangebuks, der skrumpler i en dagvogn ned gennem

et uroligt Europa. Andersen ville se, Andersen ville leve – for ham var det hele ét stort eventyr.

Selv om han skrev »I Danmark er jeg født« – en kærlighedserklæring til hjemlandet – var det ikke Andersen, der skrev om bøgen, som spejler sin top i bølgen blå. Naturlyrik, malet med den brede pensel, lod han andre om. Andersen havde sans for folkeliv, for mennesker, og gengiver det sete med lune og humor.

Naturen kommer i anden række

oppe i Nordsjælland, selv om han godt kan føle med Collins, da Carsten Hauch bygger et hus lige over for deres, så det tager udsigten ud over havet og Kullen, der med sin blå og bugtede ryg er uløseligt knyttet til Nordsjælland.

Det var stort set beboerne deroppe, der interesserede ham, fordi han interesserede dem.

Da han rejser til Italien, er hans lille skitsebog bestandig i brug, men det er Hauch, Hertz og Ludvig Bødtcher, der i ord skildrer det land, der for Andersen fik skelsættende betydning. Han har lyttet og suget næring til sig, når han var fast gæst blandt de danske kunstnere og deres mæcener ved stambordet i »El Greco«, og eventyrerne og »Improvisatoren« vokser i de år ud af hans frodige fantasi.

Det er, som om han frygter digterisk patos. Hvem andre end han vil finde på at skrive »under Taget

svaler qvidre – Solen synker – ogsaa vidre...«? Den slags lå sikkert digterkongen Oehlenschläger fjernt.

Kun svigter humoren ham, når han har ondt for tænder, eller når maven er lidt løs.

Den 24. juli 1872 tager den aldrende digter fejl af Hellebæk, og det har

trods alt ærgret ham. Han er ved at omkomme af varme! Ikke uden selvironi skriver han i dagbogen: »Lejede en Vogn for 4 Rigsdaler ud til Hellebæk. Det var 22 Grader i Skyggen. Jeg havde tykke varme sorte Klæder og min Vinterfrakke. Solen brændte, Paraplyen spændte jeg ikke op. Det var en stegende Varme, jeg kom kopt til Billes i deres nye Landsted, spiste der Frokost, var ganske skør i Hovedet. Læste tre Æventyr, saae Haven og kørte Kl. 12 til Collins. Sundet var blaagrønt som en italiensk Indsø. I dag 22 Grader i Skyggen...«

Men allerede den næste dag tager den rastløse Andersen til København. Han »farer« med damptoget på to timer mod byen. Han er sjældent i ro, og måske har han allerede glemt, at han i vognen ofte sad ubekvemt, og det ærgrer ham, at hyrekusken fra Helsingør nægter at køre ham længere end til Hellebæk, når

Fru Signe Puggaard (1827-94) bragte friske blomster til H.C. Andersen. Her er hun fotograferet med døtrene Bolette og Signe Elisabeth. Bolette blev i 1864 gift med komponisten Emil Hartmann, søn af Andersens gode ven J.P.E. Hartmann, og Signe Elisabeth blev mor til billedhuggeren Rudolph Tegner. Det Kongelige Bibliotek.

Når H.C. Andersen var i Hellebæk, besøgte han jævnligt Puggaards på Majorgården. Storkøbmanden Rudolph Puggaard havde lejet den på 100 år af det Schimmelmannske Fideikommiss. Men allerede i 1875 fik familien en ny sommerbolig på godset Hjuleberg i Halland. Fru Puggaard savnede imidlertid Hellebæk, og forlangte af arkitekten, den unge Thorvald Bindsbøll, at man fra tårnet havde udsigt til Kullen, og fru'en fik sin vilje. Efter mandens død i 1885 blev Hjuleberg solgt, og fru Puggaard døde i Hellebæk i 1894. Efter krigen blev det en kort tid et eksklusivt sommerpensionat, så ombygget og udvidet til rekreationshjem, og i dag er det Minnesotahjem. Det Kongelige Bibliotek.

han nu vil til Aalsgaarde. Så bliver han vred.

Den mand ved næppe, som kollegaen, hvem det er, han kører for! Det passer ham heller ikke, at han i vognen må dele sæde med den tykke vinhandler Lork. »Jeg blev ganske klemmt.«

Jævnligt sidder Andersen og ser ind i fotografens linse. Frisør Kaas retter på håret, først en face, så i profil. Han sidder model for tidens bedste malere både her og i udlandet. Andersen er kendt over hele Europa, som han frygtløst har berejst i en umagelig diligence. Det er kun, når han skal nordpå og dele plads med en tyk vinhandler, at det kniber.

Men Andersen har meget at se frem til. Odense skal illumineres til hans ære. Snart skal der afsynges kantater, råbes hurra, og unge piger skal vifte med flag og lægge blomsterkranse på hans skuldre. Andersen glæder sig, selv om han er blevet »stærkt forkølet og hæs...«

Blandt gæsterne i festen er også Johanne Luise Heiberg

Fru Heibergs glæde over Hellebæks lyksaligheder var mildt sagt helt anderledes end Andersens.

Fra det fornemme Sølyst, hvor Heibergs havde tilbragt sommeren 1844, drager de næsten med lettelse bort fra den rige handelsmagnat Theodor Suhr og hans frue. »Et vældigt Hurra havde jeg gerne udraabt, da vi foer ud af Sølyst Port og henad Vejen.« Samtalen i salonerne har været åndfuld og næppe mere løssluppen, end det nok lidt stive og konventionelle ægtepar opfordrede til. De er som to glade ferieborn, der drager på landet!

De dvæler ved Kronborg og mindes den ulykkelige dronning Caroline Mathilde, der tilbragte en kummerlig tid på slottet, inden hun berøvet sit barn blev forvist til Celle.

Men det vemodsfyldte er hurtigt glemt. Kullen og det blå sund – Sve-

Den unge, indtagende Johanne Luise Heiberg tegnet på silke af Edvard Lehmann (1815-92). Det næsten henåndede portræt blev hurtigt kendt, da et litografi efter tegningen ofte prydede lugtepudder, chokoladeæsker mm. Mozartkugler er ikke noget nyt! Tegningen er fra 1840 – syv år inden familien slog sig ned i Hellebæk. Teatermuseet.

rige derovre og alle sejlerne – hentykker den letbevægelige frue. I Hellebæk vil de blive i seks uger og bare nyde naturen og arbejde i kroens små stuer, når petroleumslampen er tændt.

Kroen ligner ikke Sølyst og »bleve vi betænkelige ved dens Ydre hvad maatte vi ikke blive ved dens Indre!«

Krokonen er forfærdet. Skulle de fine mennesker fra København bo

i hendes usle kamre! Fru Heiberg og kromadammen trækker sig tilbage. Deres sommerlogi besigtiges af fruen.

Sandt at sige ligner det ikke det, de kom fra. Heiberg ville dø under den tykke dyne, og skulle han ligge på en madras, der lugtede af muggen tang? Der arbejdes hektisk i det skjulte. Heiberg holdes hen med snak og sidder ved vinduet med sin

Den tyskfødte maler Hermann Carmiencke (1807-67) vandt hurtigt popularitet i samtiden med sine store, flotte malerier af det danske landskab. Han var elev af J.C. Dahl, hvad der spores i det ofte dramatiske motivvalg. Men han fik uden tvivl en vis betydning for dansk malerkunst – navnlig har Lundbye ikke været upåvirket af ham. Her har han malet skovene i Hellebæk, som fru Heiberg elskede og kendte meget bedre end H.C. Andersen. I 1851 udvandrede Carmiencke til New York, hvor han fik stor succes. Statens Museum for Kunst.

kikkert. En russisk eskadre ligger for anker i Sundet, og det holder ham fangen.

Tangen udskiftes med halm fra markerne og dynerne med hestedækkener. Herregud, Heiberg holdt jo som øvet rytter meget af heste!

Kroens hund lægger tillidsfuldt sit store hoved i fruens skød, da hun med favnen fuld af markens vilde blomster vender tilbage til kroen. Den slutter sig til dem, og hun kalder den »Valter«. Den hed jo ikke noget, og krokonen undrer sig mere og mere over de mærkelige gæster.

Det er to livskunstnere, der nyder friheden i deres elskede Hellebæk. Collin aflægger dem en visit – og også han undrer sig. Han tænker på den forfrosne Andersen.

Hvor var der dog langt fra ham til de livsglade Heibergs, der simpelt hen jubler af fryd fra morgen til aften. De arbejder. Heiberg tager til hovedstaden, og hun sidder ved sit blomstersmykkede bord og skriver på »En Søndag paa Amager«.

hytte. Hun knytter sig til hende, som hun knyttede sig til »Valter«, og skifter hendes forbindelse om det syge, blodige ben. Hun fortæller Heiberg, at nu har hun mødt Mor Karen fra »Elverhøj«, der taler om trolde og forbyttede børn.

Da Heiberg – lidt modvillig – trækkes ud til Ane, stiller han hende dumme spørgsmål. Fru Heiberg ved knap, om hun skal le eller græde.

Hun savner Johan Ludvig, når han må til København, og hun låser døren og ruller ned, når hun hører de russiske søofficerer i skænkestuen, og krokonen stiller sig som et skærmbret foran døren.

Men teateret kalder. Nu gælder det »Ninon«, som Hertz har skrevet til hende.

»Jeg sukkede over at dette snart nærmede sig sin Ende. Daglig indsugede jeg Livskraft ved at vandre rundt i den henrivende Egn i alle slags Betragtninger.«

Stakkels Andersen!

Dagligt strejfer hun om i Hellebækskovene. Hun træffer den fattige Ane med det syge ben i den usle

Drevet af romantiske tanker søger den sværmeriske fru Heiberg dybt ind i Hellebækskovene, hvor hun ikke finder »Kirkens Højtidelighed, det er Klosterets.«
 »Jeg stod nu pludselig ved en lille Hytte, der laa ved en af de bugtede Indsøer ...«
 Hun plejer den syge Ane og får hendes blodige ben til at læges, og hun føler, at hjælpen til den fattige kone var med til at gøre hendes sommer lykkelig.
 Gamle Anes hus ved Bøgeholmsøen. Hellebæk-Aalsgaardes Egnshistoriske Forening.

Tang – dens bjergning, bearbejdning og anvendelse i Nordsjælland

Af Hildegard Møllerup

Artiklens forfatter er tangkunstner – hun bruger strandens opskyllede havplanter til sine fine billeder.

Det har affødt en naturlig interesse for materialet, og for hvad Nordsjællands befolkning tidligere brugte tang til.

Igennem mit arbejde med tang som kunstnerisk materiale opstod den interesse også at udforske og belyse de andre muligheder, man har og har haft med materialet tang. Jeg vil prøve at holde mig til området Nordsjælland inkl. Sjællands Odde og fortælle på hvilke måder, man høstede eller, som man siger, bjergede tangen og anvendte den. I flere århundreder – ja i nogle egne af verden i årtusinder – har man forstået at anvende tang og alger til alskens formål.

Hvad er tang?

Måske er det godt at forklare definitionen af tang kontra alger, da jeg snart vil bruge den ene, snart den anden betegnelse.

For: ikke al tang er alger –
ikke alle alger er tang –
nogle vandplanter er både tang og alger.

Bændeltang, også kaldet ålegræs eller søgræs, er f.eks. tang, men ikke alger. Den er derimod en blomsterplante, voksende på sandgrund i vandet.

Planktonalger, dvs. de mikroskopiske løst svømmende alger, som fra tid til anden farver havoverfladen rød eller grøn og gør badevandet til en temmelig giftig og farlig sag, er ikke tang.

Tang, som samtidig er alger, er de vandplanter, som enten med hæfteskive (sugekopper) eller hæfter (kløer) sidder fast på moler, løse sten eller undervandsklipper, eller som lever som en slags snylteplanter på andre tangplanter.

Denne kategori inddeles i 3 tang/algegrupper: Rødalger – Brunalger – Grønalger.

Rødalger vokser i store dybder i vore farvande fra ca. 30 m op til 7 m's dybde.

Brunalger har deres bedste vækstbetingelser på dybder fra 10 m op til 1 m's dybde.

Grønalger kan vokse på de flade strande, selv om de ind imellem er tørlagt, dvs. skiftevis tørre og dækket af vand.

Der skal siges, at jeg i denne artikel ikke omtaler alger, som ikke samtidig er tang. Lige så lidt, som jeg i mit arbejde med mine tangbilleder har med planktonalger at gøre.

En af vore største alge/tangforskere er fra Nordsjælland. Oppe i Søborg ved Gilleleje boede, virkede og døde han. Ikke kun som botaniker og naturforsker, men også som stedets sognepræst.

Hans Christian Lyngbye, født 1782 ved Aalborg, havde som ung teologisk kandidat været huslærer hos den kendte botaniker Niels Hofman Bang. Denne var kendt med Lyngbys botaniske interesser, ligesom han selv – inden for algologien eller fykologien (lære om alger).

Bang lod Lyngbye afbilde algerne, da sidstnævnte også viste stor talent som tegner. De to mænd foretog sammen rejser til Norge for at indsamle alger. Og Lyngbye drog derefter til Færøerne og opdagede og medbragte indtil da ukendte arter.

Københavns Universitet udskrev en prisopgave, specielt med tanke på Lyngbye. Man ønskede en systematisk ordnet fremstilling af alle kendte alger (tang). Lyngbye klarede denne store opgave fint med beskrivelser af vandplanter, som han desuden forsynede med 267 billeder på 70 kobberstukne tavler, hvoraf 30 blev håndkoloreret af ham. Værket blev forfattet på latin, dets navn er: »Tentamen Hydrophytologiae« = »Forsøg til en Skildring af danske Vandplanter«.

Et af Lyngbys andre store arbejder – både som botaniker og tegner – var hans bidrag til »Flora Danica«, hvortil han tegnede algerne. Disse store, sjældne og kostbare klenodier fra 1817, ligesom Lyngbys algeherbarium, bliver med omhu vogtet på Botanisk Museum, og det var en stor oplevelse for mig at få lov at måtte beundre dem på museet.

I 1827, efter i nogle år at have været præst i Jylland, fik H. C. Lyngbye præsteembedet i Søborg og Gilleleje. Han var blevet gift og økonomisk gik det ham bedre. Han fik nogle gode år her i Nordsjælland som præst og algeforsker. Med Kattegat foran døren havde han rig lej-

lighed til at dyrke sine interesser inden for naturvidenskaben. Og dette var en stor hjælp for ham til at få sine sognebørn i tale. Han var en alsidig mand: ikke kun som præst og algeforsker, men også som tegner, visesamler og arkæolog blev han kendt. Nogle af de nordiske alger fik hans navn, og han er blandt verdens algeforskere kendt under disse.

To år før sin død blev han opfordret til at indsende en afhandling for at få en doktorgrad. Men på grund af et buds (kusks) fejl, kom manuskriptet aldrig i de rigtige hænder. Og H. C. Lyngbye måtte den 18. maj 1837 uden doktorgrad forlade vort jordiske rige. Han ligger begravet på Søborg kirkegård i Nordsjælland.

Anvendelse af tang samt bjergning og bearbejdning

Begunstiget af vore kyster ved Kattegat har man i Nordsjælland været heldig at kunne anvende tang fra stranden til de forskellige formål. Men man må med skam erkende, at dette billige – ja gratis – naturmateriale ikke længere bliver udnyttet

efter fortjeneste. I vor miljørigtige tidsalder burde flere få øjnene op for naturens muligheder for at kunne bidrage til vor pengekasse.

I Nordsjælland har tangen især været anvendt til gødning, imod sandflugt og til isolering. Men også imod oversvømmelser kunne tang bruges.

Ikke alle beretninger fortæller os, hvilken slags tang, der blev anvendt. Læser man, at man har brugt tang, kan det jo være enten bændeltang (ålegræs) eller kløvertang, som er en fællesbetegnelse for blæretang, klørtang og savtang.

Ifølge G. Sarauw (1831) bruges i byerne Apperup, Skibstrup, Sandte (Saunte), Stenstrup, Horbek (Hornbæk), Horneby og Gilleleje kløvertang til gødning af markerne. Jorden nær kysten var ikke alt for god, og derfor måtte der gødes. Kløvertang (brunalger) er nok også bedre egnet til gødning, da denne hurtigere går i forrådnelse end bændeltang. Ja, vi kan læse hos M.C.G. Lehmann (1812), at bændeltang ikke kan bruges til gødning, men er fint til fremstilling af madrasser. Ifølge ham

kunne man finde tangen i jorden uberørt og upåvirket året efter, altså uden effekt. Men andre steder i Nordsjælland har man måttet nøjes med den opskyllede bændeltang, som i nogle tilfælde blev blandet op med dyremøg.

Naturen kunne også spille bønderne et puds. Tangen blev og bliver stadig skyllet op på stranden under og efter en god storm, gerne i efteråret, henimod vinteren. Og når stormen udeblev var der ingen tang. Og hvis kløvertangen udeblev, måtte man tage til takke med bændeltang. Men bønderne måtte være hurtige, for hvad den ene dags storm bragte med sig, kunne den næste dags storm tage med sig igen.

Maleren Carl Locher har efterladt sig et godt vidnesbyrd igennem sine tegninger og malerier. »Indsamling af Aalegræsblade (bændeltang) paa Hornbæk Strand« fra 1882. Og Hornbæk by har gud ske lov ikke fjernet minderne om denne periode. For kører man langs Strandvejen, vil man møde en mængde sideveje, som fører til stranden. Navnene på dem: 1. Tangvej, 2. Tangvej, 3. Tangvej, osv., helt op til 11. Tangvej. 5 stk. i retning Helsingør, 6 stk. i retning Dronningmølle. Disse veje tjente til at køre tangen fra stranden til markerne. Et levn fra en tid, da de fattige landmænd måtte knokle for at få forbedret deres dårlige sandjord. Man gjorde det i flere hundrede år, indtil sygdommen »Tangpest« eller »Brådsyge« brød ud i 1930'erne, og bændeltangen næsten helt forsvandt.

De tangbjergende bønder havde lov til at bruge disse sideveje til kørsel af tang, dog måtte de selv sørge for reparation og vedligeholdelse. I 1841 havde de i fællesskab haft forhandlinger og indgået en overenskomst med forstrådet, om at måtte benytte vejene. Holdt de dem ikke i fin stand, vankede der bøder.

Den ældste aftale om tangbjergning i Hornbæk stammer allerede

Sophienberg i Rungsted med den dengang smalle Strandvej foran. For at sikre kysten blev der bygget et tangdige. Kobberstik af Johan Jacob Bruun fra Danmarks Slotte, 1799.

Tangkørsel på Hornbæk Strand, malet af Carl Locher. Maleriet er ikke dateret, men er formentlig fra 1882, hvor Carl Locher lavede en tegning med præcis samme motiv til Illustreret Tidende. Bruun Rasmussen Kunstauktioner.

fra 1822. Men inden da havde man også brugt bændeltang til at dæmme op for vandet. Langs Øresunds kyst blev der i Hørsholm Kommune, nærmere betegnet i Rungsted, nedenfor slottet Sophienberg, i ca. 1800 bygget nogle tangdiger. Christian VI's dronning Sophie Magdalene lod i 1742 på det tidligere rettersted opføre et lystslot. Stedet, som nedarvedes i kongefamilien, kom i 1797 i eje af en oberst Falkenskjold, indtil dennes død i 1819. Han var en klog mand, skulle man tro, som lod opføre et tangdige foran slottet ved Strandvejen, fordi han kunne se sundets grimme vinterluner med storm og oversvømmelser. Ifølge et gammelt kobberstik kan vi nemlig se, at Strandvejen var smal og kysten tæt på slottet. Et tangdige, stabiliseret med sten, var både et bolværk imod vandet og imod de fritløbende svin. Ifølge G. Begtrup (1803): et meget

nyttigt og varigt hegn. Tangen, der blev brugt, må have været bændeltang, da vi kender disse diger eller hegn fra andre danske egne, bl.a. fra Ebeltoft.

Fra samme periode (1803) berettes, at man i Hørsholm fremstillede og brugte briketter af bændeltang. Og ca. 10 år forinden gik man i tangtanker til Tisvilde.

Sandflugten i Tisvilde havde plaget byen og omegnen i århundreder. Frederik IV indkaldte derfor i 1724 en tysk ekspert på dette område, Johan Ulrich Røhl (Roel), der sammen med kongens overjægermester Friedrich von Gram skulle lede arbejdet med at udrydde eller forebygge sandflugten. Men resultatet af Røhls og Grams byggeri af gærder og beplantning med marehalm må ikke have været god nok, i hvert fald blev det ikke varigt.

Stormens magt sejrede over de

kunstige dæmninger. Man kan nemlig læse hos G. Begtrup (1803), at der i 1792 atter var sandflugt i Tisvilde, og denne gang prøvede man at komme den til livs ved hjælp af tang: »I Aaret 1792 holdtes fem Materialvogne med Kuske og ti Heste til at køre Tang paa Tisvilde Sandflugt ... Tangkørselen har ophørt, da Flyvesanden er af den Beskaffenhed, at den ved god Fredning kan holdes inden sine Grænser.« Det må sikkert forstås sådan, at kommunen stod for denne kraftige indsats med at bruge tang til at bygge gærder, diger og hegn. Om det drejede sig om bændeltang eller om de mere grove algearter, såsom blæretang, eller lignende, fortæller kilden ikke noget om. Men ét må siges: Gerckens flotte sandflugtsmonument fra 1738 har nok været en forgæves udgift for Tisvildes borgere.

Også fra Waldby (Valby) og Gille-

leje berettes af G. Begtrup i 1803, at man bruger tang fra stranden til gødning. Tangen lægges i bunke i nogen tid til at forrådn. Derefter bruges den til strøelse under kvæget, eller det lægges straks på møddingen. Når den er tilpas »kort« til at nedpløje, kører man den på marken. Han skriver: »Dog Anvendelsen af Tang til Gødning er langt mindre almindelig end den burde være.« Og videre siger han, »at Tang, som har ligget i Bunker en Vinter og en Sommer over, er en skøn Gødning på Lerjorden, og bliver den blandet med Hestemøg, bliver den som opløst Mergel og giver god Madjord for Sæden.«

Allerede i 1803 beretter G. Begtrup, at der blev brugt tang til gødning på Gillelejes marker. Og G. Saraauw skriver i 1831 om de forskelligartede resultater af markernes afgrøder i de nordsjællandske landsbyer i de forskellige år. Han taler om mangel på naturlig gødning – sikkert stammende fra en alt for lille kvæg-, heste- og svinebestand. Tit kunne det kun blive til en ordentlig gødning hvert tredje eller fjerde år. Så måtte man ty til erstatningen eller supplementet: tang fra strandene.

Men var naturen og vejrguderne ikke med bønderne, kunne også det slå fejl. For ikke altid kaster bølgene de ønskede tangmængder op på det rigtige tidspunkt. Men heller ikke alle landmænd orkede det tunge arbejde med at bjerge tangen på stranden, selv om den var der. Det konstateredes dog, at det mest var de landmænd, som havde deres jord nærmest stranden, der benyttede sig af denne gødningserstatning eller -tilskud. Bjergningen foregik nemlig i oktober og november med kulde og storm. Mændene arbejdede tit stående ude i det kolde vand til knæene. De våde læs tang skulle fragtes pr. hestevogn op igennem sandet og ad dårlige veje op til markerne. Men var man omhyggelig med at tilføre sine marker en god portion tang,

blev man året efter belønnet i form af bedre afgrøde.

Særligt to Gilleleje-landbrug sammenlignede man, hvor den ene ved hjælp af tang udmærkede sig med et godt resultat. Naboen måtte derimod bøde for sin ringe indsats med en dårlig høst. Ikke altid foregik gødningen med tang ved at pløje den ned. Kartoffelmarkerne kunne gødes ved direkte at lægge tangen imellem kartoffelrækkerne. Man brugte mest bændeltang. Sikkert nok fordi man i de år, i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet, bjergede mere bændeltang end f.eks. kløvertang eller andre arter. Selv om M.C.G. Lehmann i 1812 skriver, at bændeltang er ideelt til fremstilling af madrasser og puder, men ikke kan bruges som gødningsmiddel, da denne art tang »er aldeles uskikket dertil«, fordi den ikke kan forrådn.

Nå, men nøden – eller en bedre viden end Lehmanns – drev nu alligevel mange bønder, også i Nordsjælland, til at bruge bændeltang. Man gjorde det i mange år, og man kan læse, at bønderne i Hornbæk havde lavet en sammenslutning og forening af tangbjergere for at få vedligeholdt deres tangkøreveje og for at udelukke andre personer fra at køre på vejene. Der må have været meget at køre med i 1880'erne, for man havde over 100 vogne og ca. 300 mennesker i gang med at bjerge og køre tang. Og det var ikke ualmindeligt, at der på et efterår blev kørt over 10.000 læs. En ren velsignelse fra naturens side i de år. Men selv om tangpesten i 1930'erne satte næsten en stopper for tangbjergningen, fandtes dog stadigvæk folk, som prøvede at bjerge den.

Karl Nielsen fortæller i »Folk og minder fra Nordsjælland«s 1992-udgave, at han i begyndelsen af 1930'erne, da han var 17 år gammel, en stormvejrnat i november eller december i Stenstrup blev purret ud kl. 1 om natten for at komme til

strandens og køre tang. Han og hans arbejdskammerater var ikke de eneste på stranden. Et hav af mennesker var i gang med at få tangen i sikkerhed. Hans husbond brugte den først til isolering af kartoffel- og roekuler. Og til foråret, når kulerne blev fjernet, blev tangen brugt igen til gødning. En god genbrug.

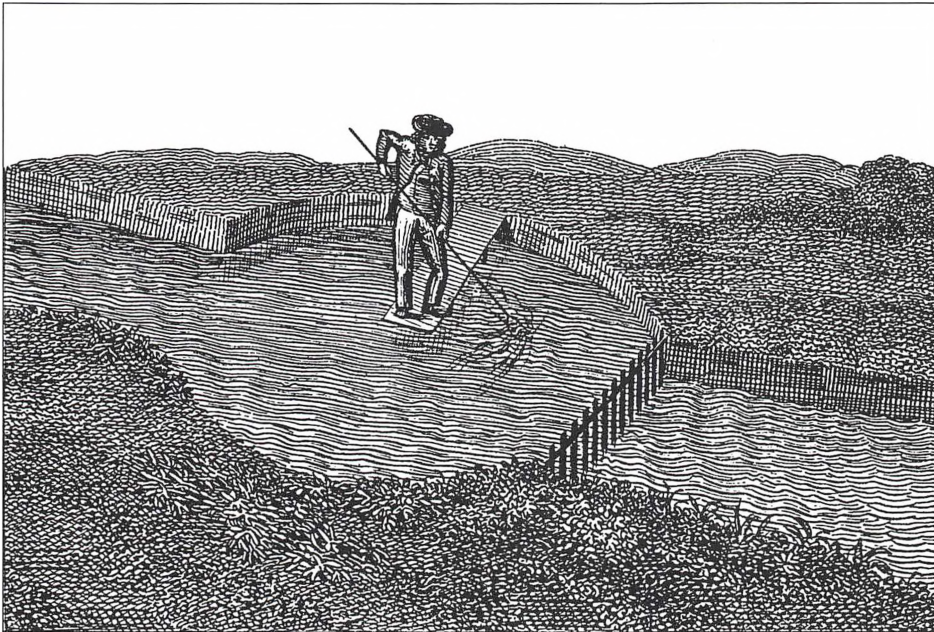
Lars Bjørn Madsen fortæller om tanganvendelse til sandflugtsbekæmpelse i Horneby Sand, vest for Hornbæk, før man i 1864 fandt på at tilplante området med fyrretræer. Denne »lappeløsning« med tang havde ikke været effektiv nok. Man havde nemlig ikke bygget hegn og gærder, men kun dækket sandpletterne med tang, et rent molboarbejde. En lille sjov fortælling af Anders Uhrskov i 1939 røber, at tangbunker på stranden også kunne bruges til noget andet: de har været et godt gemmested for fiskernes ... lommelærker!! Mon de var bange for koken? Men han ved også, at man ved Kulhuse ved fjorden har »sanket« tangen, som han kalder det – til kartoffelkuler, strøelse under grisene, og til at tætte rygningen på husene.

Når vi nu er ved Kulhuse, tager vi også en smut over til Sjællands Odde for at se, hvordan man der har udnyttet tangen i tidens løb.

Bjergning og -anvendelse på Sjællands Odde

Fra Sjællands Odde kan der berettes om to forskellige tidspunkter/perioder for bjergning af tang. I 1890-1900 blev der bjerget tang ved Yderby-Lyng i Sejerøbugten. Den blev brugt til tagmønning og til isolering af roekuler. Om foråret, når kulerne blev fjernet, brugte man kulernes tang til gødning. Det var bændeltang, man anvendte. Folk på egnen kan endnu fortælle, at de har hørt, at bændeltangen ud over en bedre afgrøde også gav meget ukrudt på markerne. Man kaldte dette ukrudt for meller.

Tangvaskning. Fra W. C. G. Lehmanns bog: »Græstangs Brug til Udstopning af Puder og Madrasser og dens rigtige Behandling til saadanne Anvendelser, istedet for Krølhaar«, 1812.

Og i 1966-1972/73 havde man et tangeventyr på nordstranden. Det var gaffeltang, en alge fra rødalgegruppen, som i store mængder var drevet i land.

Siden 2. Verdenskrig var der i Danmark etableret flere fabrikker, som anvendte forskellige tangarter til fremstilling af gelatineagtige produkter: Carrageenan og Agar-Agar. Gaffeltang fra Sjællands Odde kunne bruges til at fremstille sidstnævnte produkt. Syv landmænd på Odden kendte deres besøgelsestid. De fik en kontrakt eller aftale med kommunen og diverse andre strandejere af nordstranden og begyndte i fællesskab en bjergning af tangen. Man aftalte, at disse syv skulle holde nordstranden ren, uanset mængden af opskyllet tang. Det var et voveligt foretagende, for ingen vidste, hvor længe tangeventyret varede. Aftalen medførte til tider hårdt arbejde med god indtægt imod andre tider med tilsætning af egen kapital. For at få udbytte skulle man i hvert fald eje noget maskineri: gummigeder, traktorer og lastbiler plus en arbejdsindsats, som snart var om dagen, snart om natten. Thi

naturens luner lod sig ikke styre af menneskets kraft eller vilje. Gaffeltangen elskede at komme i land i de mørke, kolde og fugtige måneder: oktober – november – december. Kom tangen, skulle mændene ud og måske arbejde i 5, 6 eller 7 timer, til al tang var i hus. Tangen blev taget op med gummiged, læsset på traktorer og kørt til de ventende lastbiler, som hver kunne rumme 25 tons. Så gik det videre til den sjællandske eller de jyske fabrikker, der var aftager af materialet. Molsliniens brovægt vejede lasten, og var det en god høst, kunne man læsse fire lastbiler (100 tons våd tang) på en aften eller nat. Var bølgerne små, var der måske kun 15 tons, ikke engang en hel lastbil fuld. Men alt skulle væk, hvis ikke naturkræfterne var så barmhjertige eller store, at de tog resten med sig tilbage.

Eventyret varede i cirka seks år, til beboere og kommunen ikke mere kunne lide den opmagasinerede tangs lugt og ligeledes forlangte andel af landmændenes fortjeneste. Maskineriet krævede man moderniseret, og til sidst satte Vor Herre en naturlig stopper: tangen udeblev, og

dermed var det slut med denne moderne tangforretning.

Fabrikkerne, som gerne ville have og skulle bruge råmaterialet, så sig nødsaget til at gå endnu mere moderne veje. De anskaffede sig tangfiskerbåde med skraber og net. De ansatte selv tangfiskere, som drog langt ud i Kattegat og i Østersøen for at skrabe den umodne tang i tangskovene langt nede på havbunden.

Landmændene på Sjællands Odde var en formue fattigere, beboerne på Odden klagede ikke mere over lugten af tang, og Danmark mistede en interessant og historisk beskæftigelse.

Bearbejdning af tang

Skulle bændeltangen bruges til andet end gødning, var en krævende procedure nødvendig. For at få tangen gjort klar til anvendelse, f.eks. til fyld i madrasser og puder, til isolation i huse eller lignende, skulle tangen befries fra urenheder og havsalt. Tangen blev, som omtalt tidligere, taget op af vandet eller fra strandkanten, så ikke de næste bølger skulle føre den til havs igen. Enten blev den bunket op et stykke fra vandet eller straks spredt på strandarealet eller de evt. nærliggende enge. Her ventede man på regnen, som skulle skylle tangen ren for små havdyr, sand, salt og lugten. Udeblev regnen, skulle der skaffes ferskvand til vanding. Tangen blev vendt, og samme procedure skulle gentages. Luften og solen skulle nu tørre tangen, som krævede at blive vendt jævnlige. Derefter blev den presset til baller, og den var klar til eget brug eller til evt. salg.

Men man havde også fundet på mere udviklede systemer. Enten havde man store kar, fyldt med ferskvand, som tangen skulle skylles i. Vandet skulle skiftes gerne 2-3 gange, og derefter skulle tangen tørres.

Eller man kunne benytte sig af

vandet fra en lille bæk, hvis der fandtes sådan en i nærheden. Man kunne med fordel opdæmme vandet og bygge et stakit ved udløbet af dæmningen, således at tangen ikke kunne flyde væk. På denne måde forsvandt urenhederne med bækkens vand af sig selv. En lille bro over det opdæmmede vand gav tangrenseren mulighed for at røre rundt i tangen, så snavset forsvandt hurtigere.

Den seneste brug af tang

Selv om brugen af tang i Nordsjælland efter 1930'erne næsten er uddød, var der dog hist og her stadig forsøg på tanganvendelse.

Ifølge Gilleleje Museum fandt der under 2. Verdenskrig i Gilleleje en beskeden, nærmest privat »industri« sted. Man fremstillede madrasser af bændeltang – hvilket man i øvrigt før i tiden havde gjort mange andre steder her i landet. Men denne

gillelejske madraskonstruktion blev tilsyneladende aldrig sat rigtigt i system og gik langsomt i sig selv igen. Et eksemplar kan dog stadig ses i en vugge på byens museum.

En jordbæravlens enke i Høsterkøb fortalte mig, at man på hendes mands jordbærmarker havde brugt tang i stedet for halm til at lægge imellem jordbærrækkerne. Tangen var bjerget i Rungsted og leveret af en vognmand i Brådebæk ved Hørsholm. Tiden må have været så sent som efter 2. Verdenskrig og indtil 1970'erne.

På Louisiana i Humlebæk har man siden 1981 kunnet se et projekt under opbygning: et tanghus. Arkitekten og billedkunstneren Susanne Ussing fik ideen, at bruge det gamle naturmateriale bændeltang til at opføre – som hun kaldte den – »Tangkirken Gud Amor«. Det skulle være et meditationsrum og »handle om fred – åndelighed – kærlighed – sansning. Materialerne var for øko-

logisk og organisk sammenhæng«. I foråret 1994 måtte tangkirken dog vige for pladsen til Louisianas nye børnehus. Materiale til tangkirken var dog ikke bjerget i Nordsjælland, men på Møn. Den idé, kunstneren fik til at bygge et tanghus – en skulpturel bygning i et moderne museum, af et materiale, som vore forfædre i generationer har brugt til praktiske formål – var efter min mening en sjov og interessant idé.

Minder fra en svunden tid

Der kan også henvises til andre steder, hvor tanganvendelse endnu kan ses.

På Frilandsmuseet i Lyngby har man Læsø-gården, som har det karakteristiske tangtag.

I Klunkehjemmet på Nationalmuseet i Brede er madrasserne stoppet med tang.

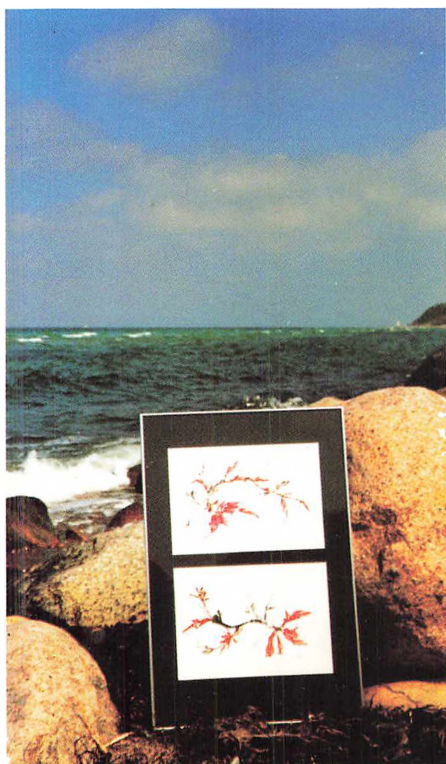
En dame jeg mødte, fortalte ret spøgefuldt, at hun var et produkt af tang. For i hendes forældres hjem havde man haft tangmadrasser!

Mit arbejde med tang

Indledningsvis fortalte jeg, at jeg bruger tang/alger som kunstnerisk materiale. Jeg er tangkunstner og bruger tang til mine billeder. Et ret specielt materiale til det formål, at lave billeder. Jeg begyndte for syv år siden at interessere mig for den slags tang, som samtidig er alger. Og da der ved de danske strande findes en mængde af de forskellige arter, bliver jeg nok aldrig træt af at samle, bearbejde og bruge denne tang til mine billeder. Derimod bruger jeg meget sjældent eller rettere sagt næsten aldrig bændeltang.

Efter jeg har samlet min tang ved strandkanten vaskes, tørres samt presses den, inden jeg komponerer mit motiv på den hvide kartonbaggrund. Derefter bliver hver lille stump af alle tangdele limet fast. Et kort eller billede bliver nemlig sat

Et par eksempler på forfatterens tangbilleder, som naturligvis er endnu smukkere i virkeligheden. Har man lyst til selv at prøve, er der indgående hjælp at hente i Hildegard Mellerups hobbybog »Tangbilleder« (Forlaget Olivia 1993).

»Tangkirken Gud Amor« måtte i 1994 vige pladsen for Louisianas nye børnehus.
Foto: Stefan Kirkeby.

sammen af mange småstumper eller dele, før motivet er færdigt.

Mit materiale henter jeg i Nordsjælland. Der er de bedste strande, som ved gunstige vejrforhold byder på de mest farvestrålende og forskellige arter. De bedste strande er fra Ålsgårde imod Hornbæk, videre til Gilleleje og hen over Rågeleje til Liseleje. Det gælder for mig, ligesom for Nordsjællands bønder for

100 eller 200 år siden: det er bedst at besøge stranden efter en god storm. Men jeg behøver ikke at vente til november eller december. I foråret: marts, april, maj kan man finde fine, farvestrålende alger/tang, f.eks. i de flotteste røde farver.

Det er en dejlig hobby at nyde naturen, den friske havluft og at få øjnene op for de ting på stranden, som de fleste overser.

Bændeltang kunne bruges til

Brændsel
Cykeldækfyld (»tangodæk«)
Dyrefoder
Dækning af is på mejerier
Foring af grave til opbevaring af is
Gødning
Indpakkingsmateriale (i stedet for træuld)
Isolering af gulve
Isolering af kartoffelkuler
Isolering af roekuler
Isolering af vandledninger
Isolering af vægge
Jordbærmarker (halmerstatning)
Lydisolering
Madrasser
Mønning af tagrygge
Net til kornstakke
Opvarmning af mistbænke
Potaske
Puder
Salt
Sandflugtsbekæmpelse
Stolesæder
Strøelse til dyr
Strøelse af glatte veje
Tagtækning
Tangdiger
Tanggærder
Tanghegn

Alger/tang kunne/kan bruges til

Bakteriedyrkning
(f.eks. Agar-Agar)
Bindemiddel i hvidtekalk
Cellofanpapir
Dyrefoder
Fødestabilisator
Gelantine
Imod struma
Jodsalte
Klaring af øl
Lim
Lægemedler
Marmelade
I medicinalindustrien
Menneskeføde
Rensning for radioaktivitet
Rensning for tungmetalgifte
Slik
Spiseis
Tandpasta
Tangbilleder
Tangmel
Tøjappretur

Maarumvandets opdagelse

Af Erik Wielandt

Fra 1923 til 1942 boede forfatteren på Maarum Skovridergaard, hvor hans far, Th. S. Wielandt, var skovrider. Skæbnens veje afgøres ofte af tilfældigheder: en hest ville ikke drikke brøndvandet – og det blev startskuddet til et industrielt eventyr. Her fortalt af et øjenvidne.

I oktober 1923 blev min far, Thor-kild Swane Wielandt, kgl. skovrider på Maarum statsskovdistrikt i Nord-sjælland, og vi flyttede ind i skov-ridergården Maarumlund.

Vi kom fra Palsgaard skovrider-gaard ved Nørre Snede i Jylland. Derovre havde vi en brønd på gårds-pladsen, hvorfra vandet ved heste-kraft blev pumpet op i en stor behol-der i laden. Derfra løb det i rør til vaskehus og videre til køkkenet i hovedbygningen. Det var godt vand.

I Maarum Skovridergaard var der en brønd på gårdspladsen kun få meter fra den gamle staldbygning, hvor der tidligere havde været heste, køer og grise. Der stod endnu den gamle træpumpe fra 1898 ude på gårdspladsen, hvor man på gammel-dags manér ved håndkraft pumpede vandet op til kreaturer og vanding. Til husbrug blev vandet med elek-trisk motor pumpet op i en stor be-holder på loftet i staldbygningen, hvorfra det i rørledning løb til køk-ken i stuehus og badeværelse i kæl-deren samt vaskehus i den gamle stald.

I Maarum regnede vi først van-detm for at være ligeså godt som i Jylland, og vi drak det friskt fra hanen.

Sommeren 1924 var dejlig varm. En dag kom en kusine ridende fra

Landbolyst nær Gadevang. Jeg modtog hende ude på gårdspladsen for at sætte hendes ridehest ind i stalden, der ellers nu var tom. Men inden vi skulle gå ind, ville jeg da først give hesten vand. Jeg tog en spand, hængte den op på pumpen og pumpede, så vandet fossede ned i spanden. Hesten så det og kom straks selv hen til spanden, stak mu-len ned til den – men trak i samme sekund hovedet væk.

Det var da underligt, tænkte jeg, da hesten jo lod til at være tørstig. Jeg trak dens hoved ned til spanden – men forgæves – lige så hurtigt trak den hovedet bort igen. Den ville ikke drikke vandet. Altså måtte vandet være dårligt. Og det kunne hesten lugte – men vi mennesker ikke.

Jeg fortalte min fader om episo-

den. Han besluttede at lade vandet undersøge og sendte straks en prøve af det ind til Steins kemiske Labora-torium.

Kort efter kom en herre derfra ud til os. Han så på os og sagde:

»De må have et vældig godt hel-bred, at De ikke er blevet syge. Van-det er fuldt af colibakterier – mange gange det tilladelige. De må koge alt vand mindst 10 minutter, inden De bruger det.«

Det var en ubehagelig situation – og besværligt, at vi ikke mere kunne drikke et glas vand fra hanen.

Vi boede jo i en embedsbolig, og min fader indberettede sagen til Direktoratet for Statsskovbruget og ansøgte om en ny brønd.

Det tog tid, og år gik.

Men langt om længe blev en ny brønd bevilget, og man gik i gang med at grave den nye brønd lige uden for stuehusets gavl mod øst, hvor en ny og moderne Pumpe af jern blev opstillet. Den var ikke ret langt fra den gamle brønd, og man havde kun gravet ned i 20 meters dybde – den gængse dybde – og ramte derfor nøj-agtigt det samme vandlag.

Brønd nr. 2 blev sat i forbindelse med den elektriske Pumpe til stue-huset. Da den var klar til brug, tog min kloge far igen en prøve af van-det og sendte den på ny til Steins kemiske Laboratorium.

Man meddelte os, at det var det samme bakterieinficerede vand – fra det samme sundhedsfarlige vandlag

Maarum
Skovridergaard,
1928.

Skovrider Thorkild Swane Wielandt, 1937.

Erik Wielandt som student, 1923.

– og at vi derfor ikke kunne drikke vand fra hanen, men måtte koge det som tidligere.

Igen indberettede min far sagen og ansøgte direktoratet om tilladelse til at flytte til en anden bolig og foreslog først Esrum Kloster, hvor der stod en udmærket lejlighed tom, og anførte, at de to skove Esrum Lund og Snevret Skov begge hørte under Maarum skovdistrikt.

Ansøgningen blev afslået.

Dernæst søgte min far om tilladelse til at flytte til Kongens Gave ved Helsingør, hvor to af distriktets skove Højbjerg Hegn og Valby Hegn lå. Kongens Gave havde været bolig for birkedommeren, der lige var faldet for aldersgrænsen. Den nye dommer ville bo i Græsted.

Denne ansøgning blev ligeledes afslået.

Vi måtte derfor blive boende trods dårligt vand, mens årene gik.

Det skal lige bemærkes, at en skovrider *ikke* boede gratis i sin skovridergård, hvad alle mennesker troede. Nej, han betalte en årlig husleje, omend det var en ret billig leje. Og så skulle han tillige betale en del af den indvendige vedligeholdelse som f.eks. maling af døre, tapetsering af vægge og fernisering af gulve.

Alle mennesker troede ligeledes, at skovrideren fik gratis brændt og vildt. – Nej, han betalte for brændet – ganske vist til en favørpris, og han måtte købe alt dyrevildt som rådyr og harer. Et rådyr kostede i 1930'erne

30 kroner, men fuglevildt såsom vildænder, agerhøns og fasaner samt skovsnepper tilfaldt skovrideren gratis. Der var kun snepper i Maarum skovdistrikt. Men årets første sneppe blev altid sendt til kongens køkken, der som tak sendte 10 kroner med post.

Pelsvildt som ræve tilfaldt skovrideren. En fin ræv betales af en buntmager med 40-50 kroner.

Først helt hen i 1930 lysnede det med udsigt til brugeligt vand. Og i foråret 1931 begyndte boringen uden for udhusets østgavl. Nu skulle der bores dybere end de 20 meter. Og der blev boret og boret – dybere og dybere – gennem det ene lag efter det andet – uden at støde på ny vandåre.

Man *skulle* skaffe vand ved denne artesiske boring. Og til sidst lykkedes det. Men da var der også boret 124 meter ned. Til sammenligning er Københavns Rådhusårn 110 meter højt – så giver det et indtryk!

Man var endelig stødt på en virkelig stor vandåre, hvorfra vandet pumpedes op gennem rør.

Så skulle hele anlægget renses, før man kunne vurdere, om vandet også var godt. Derfor blev pumpeværket sat i gang, og det pumpede uafbrudt dag og nat i 3 – skriver: tre døgn. Det var en djævelsk larm at høre på. Jeg måtte forlade mit soveværelse mod øst og flytte hen i et andet værelse, der vendte mod vest. Og alligevel hørte jeg larmen.

Ingeniør ved Københavns Vandforsyning, cand. polyt. Carl Pape, analyserede vandet, der tillige blev analyseret på Steins Laboratorium. Statsgeolog dr. phil. H. Ørum fulgte på statens geologiske undersøgelses vegne boringen.

Maarum mineralvand
fra
Den danske stats kilde
ved
Maarum skovridergård.

ANALYSE

Boringen, der blev udført i foråret 1931, gik igennem følgende jordlag indtil 124 m dybde:

0- 84 m: Moræneler.

84- 91 m: Smeltevandssand, leret.

91-104 m: Smeltevandsler, fedt, stenfrit.

104-116 m: Paleocænt grønsandsler.

116-124 m: Grønsandskalk, vandførende (Maarumvand).
10 m³/tim ved 6 m
sænkning.

Grønsandskalk, det såkaldte Paleocæn, består af en grågrøn kalksten eller en slags hårde skiferlag liggende lagvis med ler imellem, og disse hårde lag plejer at være godt vandførende.

Maarum »Kilden«, som man kaldte den nye brønd, har intet tilfælles med de nordsjællandske »helligkilder«, der alle var – og er – overfladiske vandløb. Det siger sig selv, når der er en forskel på 124 meters dybde.

Men ordet »Kilde« lød romantisk, – og »Sundhedskilde«, som pressen kaldte den, var et godt salgsnavn, ja endnu bedre »Vidunderkilde«. Da mineralvandet fra den – langt om længe – kom i handelen, stod der på etiketten: »Den Danske Stats Kilde«.

Efter boringen af denne tredje brønd i 1931 ville Statsskovvæsenet skaffe sig en indtægt ved salg af det fine mineralvand. Men der kom til at gå lang tid, før det kom i handelen.

Først i 1933 blev der tale om et selskab, der ville få koncession af Landbrugsministeriet til udnyttelse af vandet.

Det blev firmaet Bie & Berntsen i Læderstræde i København, der fik

statskoncession på udnyttelsen, men dette firma var slet ikke i stand til selv at bringe det i handelen, og det blev Chabeso i København og samtlige Chabeso-depoter i Danmark, der distribuerede Maarumvand, som kom til at koste 16 øre pr. flaske (jf. annoncen på side 31).

Wiibroer i Helsingør varetog aftapningen og siden forhandlingen, og det blev Wiibroes Bryggeri først og fremmest, der stod for Maarumvandet i alle de år, vi endnu boede i skovridergården, til og med 1942.

Wiibroer kom med en stor tankvogn, aftappede vandet og kørte det til bryggeriet i Helsingør, hvor vandet blev tilsat kulsyre, så det kunne boble friskt.

Mineralvandet var af meget høj kvalitet, finere end flere udenlandske mineralvande.

Men mineralvandet – Maarumvandet – egnede sig ikke til madlavning og slet ikke til kaffe og te.

Når Wiibroes tankvogn kom for

Dagbladsannonce fra 1934.

Sundhedsstævne

ved den danske Stats Kilde
ved Grib Skov i Maarum Skovridergaard
paa Søndag d. 29. Juli Kl. 15.

Kapt. J. P. Jespersen vil give Publikum en populær Fremstilling af Kildens Opdagelse og Maarum Vandets rette Anvendelse i Sundhedens Tjeneste. Foredraget vil blive efterfulgt af en Demonstration i Legemskultur.

Sundhedsstævnet varer ca. 1 Time. Stævnets Deltagere vil faa Lejlighed til at smage det vidunderlige Kildevand, idet der gratis vil blive udleveret en Flaske Maarum Vand („Statsvand“) til hver af Deltagerne.

Kun Deltagere med Adgangskort har Adgang til Skovridergaardens Have, hvor Mødet afholdes.

Adgangskort udleveres gratis hos: cand. pharm. Bie & Berntsen, Læderstræde 28, daglig mellem Kl. 9—17. Ved skriftlig Rekvisition maa vedlægges Svarporto.

at aftappe vandet, havde den altid en stor dunk almindeligt drikkevand med til skovriderfruens husholdning.

Det var selvfølgelig besværligt at have to slags vand at holde rede på i husholdningen. Men til gengæld kunne vi så bade i mineralvand, for det var der i alle vandhanerne.

Wiibroe var også dengang et fint foretagende, ledet af direktør Parkov og senere af den kendte Karen Parkov, der i sin pure ungdom som Karina Bell i film vandt alle danskeres hjerter.

Brønden med pumpeværket var først i en enkel, nedgravet rektangulær fordybning med et simpelt fladt låg over. Det var meget uanseligt.

De første interesserede besøgende udbød foragteligt: »Er det det hele.« Selv da anlægget fik et højere brøndhus med skråt tag, så det ikke ud af noget.

Jeg foreslog et romantisk anlæg af kampesten med et enkelt lille kildevæld for at leve op til navnet »kilde«. Og jeg sendte en tegning af mit forslag til Wiibroe, som meget fint honorerede min tegning med 100 kroner.

Snart strømmede besøgende til fra hele landet. Der blev bygget et tredje brøndhus – noget bedre, men derved blev det.

Alt, hvad pressen skrev om: store bygninger, kuranstalt osv., blev der intet af.

Men pressens omtale havde bredt sig til udlandet. Der kom udenlandske spekulanter. En ringede på vores dør og bad om at måtte se »Mineralkilden« og skovridergårdens omgivelser. Han gik så vidt som til at foreslå en hel kurby – ligesom de berømte kursteder med kuranstalt, sanatorier, park med musiktribune – og et rigtigt teater, for mineralvandet var det fineste af sin art, og det fredelige lille Danmark det bedste sted i verden.

Sådan et kursted besøgte jeg som pensionist i Eforie Nord i Rumæ-

NATURLIGT, ALKALISK MINERALVAND

Frokosten smager bedre,

naar De drikker »Statsvand« til – det er krystalklart og vel-smagende – og Maden fordøjes lettere . . . .

16 Øre
overalt i Danmark
Grand Prix, Bruxelles 1935

MAARUM
Vand

Til Stadighed saavel under bakteriologisk som kemisk Kontrol af statsautoriseret Laboratorium.

Aftapning: C. WIIBROES BRYGGERI
Distribution: Chabeso-Selskabet, Købentavn - Cnr. 13,749 og samtlige Chabeso-Depoter i Danmark

Dagbladsannonce fra 1937.

nien, mens »Maarumkilden« stadig kun var det lille brøndhus omgivet af flade marker.

I 1934 bragte aviserne tospaltede annoncer om et »Sundhedsstævne«, den 29. juli (jf. annoncen på side 30).

Det blev en strålende varm sommerdag. 500-600 mennesker besøgte skovridergården og smagte på vandet. Det blev betegnet som den officielle indvielse af kilden.

Skovrider Wielandt fortalte om kilden og Maarumvandets værdi. Bagefter demonstrerede kaptajn Jespersen sin stavgymnastik. Kaptajnen ville gøre sin hjemmegymnastik populær i radioen.

Blandt de mange deltagere var selvfølgelig direktør Parkov og fru Karen Parkov fra Wiibroes Bryggeri.

I 1993 besøgte jeg Maarum og tog hen til »Kilden«. Man har gravet en brønd et stykke ned til Maarumvandets udvinding og dækket brønden med et rundt metallåg, der er låst med en hængelås. Den er omgivet af et simpelt raftehegn (hegn af unge graner). Folk vil stadig kunne sige: »Er det det hele.«

Maarumvandets opdagelse skyldes således en hest, student Erik Wielandt og skovrider Th. S. Wielandt. Maarumvandets udnyttelse skyldes Wiibroes Bryggeri.

Flere minder fra Gribskov

Af Erik Wielandt

For godt 50 år siden skrev Aage Wielandt en stemningsfuld lille bog: »Minder fra Grib Skov«.

Her fortsætter hans bror, som også er forfatter til artiklen om Maarumvandets opdagelse på side 28.

Maarum Skovridergaard blev bygget i 1898 af den kendte arkitekt Ferdinand Meldahl. Han interesserede sig ikke for sådanne ubetydelige bygninger, hvilket kunne ses på dens beskedne udseende: en mindre bygning af kedelige, gule mursten og et lille udhus. Den blev udvidet i årene mellem 1915 og 1923 med en køkkenfløj.

Før 1898 lå skovridergården inde i landsbyen Maarum og var en anelig gård med to store udlænger. Den blev nedrevet, og en mindre villa blev bygget på dens sted til præstegård.

I 1923 blev min far, Th. S. Wielandt, skovrider for Maarum statskovdistrikt, og vi flyttede ind i skovridergården.

Vi blev boende til 1942 – hvor skovriders løn var 7.200 kr. om året. Så det er længe siden.

»Herfra min verden går ...« – jeg tænker med dyb taknemmelighed tilbage på mine mange oplevelser i Gribskov, og har udvalgt en håndfuld ...

Elgkoen

I 1933 fortalte det, at et elsdyr var set i Gribskov. Spørgsmålet lød straks: hvordan er det kommet der? Kunne det være svømmet over vandet et sted nær Helsingborg, eller

var det en spøgefugl, der havde sat det ud i skoven?

De fleste dyr kan svømme. Og når ungdyr i en flok bliver kønsmodne, sker det oftest, at den gamle dominerende han jager de unge hanner bort. De må derfor vandre for at finde et nyt levested.

Men dem, der havde set elsdyret, sagde, at det var en elgko eller en kvie – altså en hun!

Interessen for elgkoen var stor og bevirkede, at den blev fredet ved et tillæg til jagtloven.

Fotografer fra de københavnske bladhus strømmede til for at forevige den – ansporet af den præmie, der var udlovet for det første fotografi af det nye dyr i dansk natur, men forgæves.

Elgkoen blev set snart her snart der i Gribskov og hegnene omkring – men vel at mærke kun af skovarbejderne, for dem »kendte« den jo og vidste, at de var ufarlige.

Da jeg allerede fra min barndom i Jylland havde været ivrig dyrefotograf, begav jeg mig ud i Maarum skovdistrikt med mit kamera i årene 1933–34–35, stadig uden resultat.

Kun skovarbejderne så den og sagde til min far: »Kan skovrideren se, hvor elgkoen er vokset? Da vi første gang så den, var den kun en kalv og ikke højere end sådan.« Og så viste de, hvor stor – eller snarere lille – den havde været i 1933.

»Aha,« tænkte jeg, »var den kun en kalv i 1933, så er den ikke svømmet over Øresund.«

Man talte igen om, hvem der kunne have bragt den. Men det fandt man aldrig ud af.

En sommerdag i 1936 cyklede jeg gennem Haragerhegn. Der fløj to

Også i fordums tid har der været elge i Gribskov. Her står skovløber Hilbert Jensen med et gevir, der blev fundet på et par meters dybde, da der blev gravet tørv under 2. verdenskrig på Kollekildegaard øst for Snevret Skov.

Elgkoen i Gribskov, fotograferet i januar 1940 af artiklens forfatter efter 7 års »jagt« og efter at have set elgen 33 gange uden at komme på »skudhold«. Billedet kom i Politiken, som sendte Erik Wielandt den udlovede præmie på 100 kroner.

musvåger over en stor lysning i skoven og lod deres skrig lyde advarende.

Jeg stoppede op for at finde deres rede og satte min cykel op ad et gammelt grantræ, tog min kikkert og fulgte fuglenes svæven.

Da lød der på en gang en knasen i lysningen, og op af det høje græs rejste elgkoen sig stor og mægtig.

Hvor var den dog høj, tænkte jeg, idet jeg febrilsk lod kikkerten falde og i stedet greb mit kamera, sigtede og knipsede.

Elgkoen stormede af sted i vild flugt, da jeg jo var en fremmed. Jeg nåede lige at få knipset én gang. – Så fik jeg da endelig set den.

Musvågerne, der havde standset mig, skreg stadig. Og ved nærmere eftersyn opdagede jeg, at de netop havde deres rede i den gran, jeg havde stillet min cykel op ad.

På mit billede af elgkoen kunne man kun se hovedet.

Nu havde jeg rigtig fået blod på tanden og fortsatte min jagt i 1937.

I januar 1938 var der i Arena ved Tivoli et skikursus på en kunstig bakke, hvori jeg deltog. Således kunne jeg gå på elgjagt både sommer og vinter. Og på ski kunne jeg færdes overalt i Gribskov fra nord til syd.

I december 1939 gik jeg dag efter dag i mange timer uafbrudt, så længe det var lyst, efter sporene i sneen.

Når lyset svandt, gik jeg hjem – for næste dag at genoptage min jagt det samme sted.

Det var navnlig i Haragerhegn, elgkoen holdt til, og en dag kom jeg stille glidende på ski rundt om en tykning til en stor lysning. Og der – dér – midt ude på lysningen i sneen i solen stod elgkoen endelig stille og vendte hovedet om mod mig – undrende over den næsten lydløse måde, jeg kom på.

Brat stoppede jeg, gjorde mit kamera klar og knipsede et billede. Så syntes elgkoen alligevel, at den skulle fjerne sig. Men jeg fik endnu et foto, inden den løb væk. – Det lykkedes!

Efter sin død i 1951 blev elgkøen udstillet på Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum i Hørsholm. Men i 1994 – hvor dette fotografi er taget – havde lyset bleget den, så konservatoren måtte give den en tiltrængt foryngelseskur med hårfarvning og pedicure. Foto: Elisabeth Olesen.

Mit foto af den berømte elgko kom i Politiken i januar 1940 og blev præmieret med 100 kroner.

Jeg – alene – var den eneste, der fik taget et godt fotografi af elgkøen, som jeg siden så flere gange, for nu var vi blevet bekendte.

Elgkøen står nu udstoppet på Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum i Hørsholm.

Elgkøen er ikke den eneste elg, der har levet i Gribskov i nyere tid (1933-51). Skovfoged Nicolai Jørgensen oplyser:

I 1942 svømmede en elgtyr over, men den døde allerede året efter.

I september 1946 fulgtes to tyre ad over sundet. Den ene blev skudt i 1952, fordi den var farlig for sine omgivelser, og den anden meldes forsvundet i 1953 – enten er den død og aldrig blevet fundet, eller også blev den en krybskyttes offer.

Endvidere oplyser Nicolai Jørgensen, at elgkøen i 1933 efter al sandsynlighed også er svømmet over. Da

skovarbejderne fortalte skovrider Th. S. Wielandt, at den voksede meget de første år, har den formentlig været kvie – kalve kan ikke klare sig alene.

Udsigt fra Lodsbakken, 1937. Foto: Erik Wielandt.

Lodsbakken

Lodsbakken var, som navnet antyder, i gamle dage et mærke for de søfarende. Men efter fyrtårnenes bygning blev den glemt og gemt i en opvokset skov.

Da min far, kgl. skovrider Th. S. Wielandt, i oktober 1923 tiltrådte sin stilling som skovrider for Maa-rum distrikt, studerede han straks kortene over skovene.

Da navnet »Lodsbakke« stod på et af kortene over en del af Gribskov, undersøgte min far stedet og fandt bakken indesluttet i tæt bøgeskov. Den var en seværdighed, og min far gik i gang med – ved personlig mærkning til uddynding – at genskabe Lodsbakkens udsigt. Alt krat og skæmmende underskov blev fjernet, og kun enkelte smukke bøge fik lov at blive stående.

Den milevide udsigt over land og vand fremkom atter. Fra bakkens høje top kunne man igen skue ud over det smukke landskab. Langt nede sås tårnet på Esbønderup Kirke. Længere borte sås Fredensborg Slot omgivet af park. Videre kunne man se over marker og hegn hele

Udsigt fra Lodsbakken, 1937. Foto: Erik Wielandt.

nordkysten og havet med skibene. Og i klart vejr øjnede »de blå bjerge«, Kullen.

Udsigten var betagende, og min far gjorde den tilgængelig for publikum. Han anlagde en sti fra landevejen op til toppen, hvor bænke blev sat op. Ved landevejen blev lagt en mægtig kampesten med navnet indridset »Lodsbakke«. Det blev virkelig en seværdighed.

Politiken blev så begejstret for den, at den kom med i »Politikens Søndagsture«.

Utallige er de mennesker, der her har beundret den nordsjællandske natur fra Lodsbakken.

År er gået. Tider skifter. Skoven er atter vokset op. Selv stien er tilgroet. Igen er Lodsbakken gemt – og næsten glemt. Kun kampestenen minder om fordums æra. Sic transit ...

Tinghuslærkene

Hvis et enkelt træ skal udnævnes til det i forstmæssig henseende mest berømte i Danmark, må det være *Tinghuslærken*, som stadig knejser i

Tinghus Plantage nær ved Maarum. Dette træ er den flotteste af Tinghuslærkene, der er kommet af frø fra Tyrol og stammer fra 1776, hvor plantningen blev etableret med europæisk lærk. Denne art blev sammen med mange andre arter indført af den senere berømte tyske forstmand Johann Georg von Langen.

Grundlæggeren af dansk skovtræforædling, C. Syrach Larsen, fik i 1935 rejst et stillads om træet for at muliggøre frøhøst mv. Samtidig blev der skåret podedkviste af træet, og disse podninger blev senere mangfoldiggjort og har spillet en stor rolle i forædlingsarbejdet.

I 1946 blev der anlagt en frøplantage med podninger af Tinghuslærken (podningerne var fra 1946-48). Mellem rækker af podningerne af Tinghuslærken plantedes rækker af udvalgte japanske lærk.

Frøplantagen blev anlagt i Humlebæk og har i årenes løb ydet store mængder frø. For at få den eftertragtede hybrid mellem europæisk og japansk lærk høstede kun kogler på podningerne af Tinghuslærken. Ialt er til dato høstet cirka 500

kg frø, svarende til cirka 2.500.000 planter! Tinghuslærken har således fået mange børn. Vigtigere er det dog, at afkommet er fremragende i vækstkraft, sundhed og form. Prøver af frø fra denne hybrid er fordelt til de fleste vesteuropæiske lande samt til Canada, USA og New Zealand. Og frøplantagen i Humlebæk er forevist for utallige udenlandske forstmænd.

De blev Nordeuropas største, og den højeste blev 34 meter høj, på højde med Rundetårn, der er 36 meter.

Deres højde og snorlige stammer gjorde dem så fine, at de kunne bruges til skibsmaster. Men de blev fredede. Kun hvis en gik ud, måtte den fældes, og den havde i 1930 en tømerværdi på 1.500 kroner.

For at få ægte frø af disse sjældne træer byggede man som nævnt et stillads om den flotteste lærk helt op til toppen. Der blev hængt lærreds- og papirposer om blomsterne for at undgå andre træers støv – og dermed garanti for, at træet blev bestøvet af sit eget støv.

Det var meget betagende at stå oppe på stilladsets top og skue ud over trækronerne og Gribskov.

Der kom besøgende fra mange lande. Alle skulle de se lærkene.

Den amerikanske professor Pratt og frue kom. Fruen var en meget læst forfatter, som var i færd med at skrive en bog om Danmark.

Den Internationale Højskole (The International Peoples College Elsinore Denmark) med forstander Peter Manniche foretog en skovtur til Maarum skovdistrikt under skovrider Wielandts ledelse og besøgte den 400 år gamle Husebybøg, Nordens største elm, Lodsbakken – og Tinghuslærkene.

Et selskab på 20 svenske forstmænd kom til Maarum skovdistrikt for at se dansk skovbrug og lærkene.

Fra Indien kom skovrider Rangathan og fru Vimala I Sari for at se

dansk skovbrug og blev henvist til Maarum skovdistrikt og skovrider Wielandt. Skovrider Ranganathan beundrede Tinghuslærkene.

Og en dag, da min far kom gående gennem Tinghus Plantage, gik en meget livlig herre og viste en anden livlig herre de berømte lærke.

Det var den italienske generalkonsul Luzi, der havde besøg af den italienske gesandt.

Min far præsenterede sig og bad om at måtte forklare lærkenes historie for de to diplomater.

Og så fortalte min far tillige, at Cæsar under sine Gallerkrige havde bemærket lærketræernes egenskab. De forskansninger og palisader, der var lavet af lærketræ, havde den evne at kunne modstå fjenders brændende pile og derfor var vanskelige at sætte i flammer.

Dette romerske indslag begejstrede de livlige italienere.

Kort efter kom generalkonsul Luzi på visit for at takke, medbringende to flasker dejlig Chianti.

Det blev til et livslangt venskab med generalkonsul Renato Luzi, der om sommeren boede i Pilehytten ved Tinghus Plantage.

Da min far fyldte 70 år, og vi skulle flytte fra skovridergården, gravede jeg et par ganske små lærketræer op og plantede dem i vores nye have.

Disse børn af de berømte Tinghuslærke står nu her som høje træer og har yderligere sat frø, der er spirede og vokset op til ungtræer, der allerede selv sætter frø. I sommeren 1993 besøgte jeg min gamle egn ved Maarum. Jeg gik til Tinghus Plantage for at se lærkene. Skovfogeden fortæller, at der er 67 tilbage. De er stadig imponerende, dog noget afældige. Og jeg selv gik med stok.

Wielandts Sø 1936

I Græsted Hegn var der en sumpet lavning, hvor der kun stod nogle elletrunten. Det så trist ud. Men

her øjnede min far mulighed for at skabe noget smukt.

I almindelighed brugte man at afvande og udtørre sådanne områder for at anvende dem til dyrkning. Men min far havde sans for andre værdier – han ville skabe en sø.

Ved at bygge en dæmning langs den laveste side og tilpasse jordlagene i bunden samt forbinde kilder fra skoven blev der skabt en kunstig sø, reguleret med et overfald for det tilfælde, at vandstanden skulle blive alt for høj.

Der dannedes en veritabel sø. Arealerne omkring den blev tilplantet med forskellige træsorter, som i naturen selv indvandrer i uberørte områder.

Der blev anlagt en god sti rundt om den med broer over kilderne. Og bænke blev sat op til skovens gæster.

Frø spredtes med vinden. Siv og

dunhammer kom af sig selv. Snart kom vildænder og svømmede lystigt rundt i søen. De medførte fiskeæg, som udvikledes, så der blev en fiskebestand. Et smukt stykke dansk natur var resultatet.

Græstedbeboerne blev begejstrede for søen og sendte en smuk takkeskrivelse til min far og opkaldte søen efter ham. Ude ved landevejen blev der anbragt en kampesten med indskriften: »Wielands Sø«.

V-Dag

I de onde år 1940-45, under Den anden Verdenskrig, tog jeg oftere hjem til Maarum, når der var alt for farligt i København.

Således var jeg hjemme i skovridergården, da Churchill opfordrede til V-Dagen med at skrive V for Victory overalt i de besatte lande.

Dagen før V-Dagen samlede jeg alt, hvad jeg kunne få fat på af hvidt og rødt skrivekridt og gemte det i min mappe.

Om aftenen ved sengetid lod jeg som ingenting og sagde godnat.

Et par timer efter, da jeg var sikker på, at alle i skovridergården sov trygt ligesom landbefolkningen rundt om, listede jeg stille ud, tog min cykel og cyklede af sted mod Hillerød i den lyse og lune sommernat.

Da jeg havde passeret Maarum på vej mod Kagerup, hvor jeg ikke var kendt, begyndte jeg min skrivning af V overalt, hvor der var god mulighed. Jeg så ingen andre mennesker. Gennem Gribskov var der alle de røde skilte for biler ved skovvejene. Og der skrev jeg hvide V'er i snesevis: W – W – W = *we will win* eller V – V – V for *vi vil vinde*.

Efter Landbolyst kom jeg ud af skoven og skrev med rødt på de hvide vejsten. Jeg nærmede mig Hillerød og ville vende om, da jeg lige før slotshaven så den store røde barak, hvor vejene delte sig. Den barak så jeg altid på, når jeg kom den vej, for

C. Syrach Larsens stillads ved Tinghuslærken, 1935. Foto: Aage Wielandt.

Wielandts Sø, 1937. Foto: Erik Wielandt.

der havde jeg en vinterdag undgået en trafikulykke. Jeg var alene kommet kørende i vores Fiat med normal fart med retning mod Maarum, da bilen pludselig snurrede helt rundt – men blev stående på de fire hjul. Tak, tænkte jeg i mit sind, at ingen ulykke skete, der måtte være faldet isslag.

Den sommernat tænkte jeg, at det var da et glimrende sted at skrive V'er. Jeg stoppede, satte cyklen op ad barakken og skrev det ene hvide V efter det andet på den store røde barak. Det blev mange.

Da hørte jeg på én gang en lyd. Uden at forstå, hvorfra den kom, følte jeg, at jeg skulle stoppe. Jeg tog min cykel – vendte om – og cyklede stille og roligt mod Nødebo.

Da jeg igen var kommet ind i skoven, fortsatte jeg min skrivning. Jeg kom til Nødebo Kro, som var ideel. På dens lange, hvide mure skrev jeg de dejligste røde V'er.

Derefter fortsatte jeg gennem skoven mod Esbønderup, drejede ad Frederiksværkvejen og cyklede tilbage – det sidste stykke ad en lille sti til skovridergården, stillede cyklen i

udhuset, listede ind og gik i seng. Jeg sov sødeligt til lidt op af formiddagen.

Om eftermiddagen sagde jeg, at jeg ville cykle en tur i skoven. Og så cyklede jeg i ro og mag nøjagtig den samme vej som natten før.

Ved Kagerup så jeg vores flinke vejmand stå og vaske V-tegnene af, men i Gribskov var der stadig mange. Jeg lod, som det aldeles ikke interesserede mig – og cyklede videre til Hillerød for at beundre mine hvide V'er på den røde barak. – Tableau! Jeg var nær væltet med min cykel, for nu gjaldt det for alvor om at se ligeglad ud. Jeg kunne ikke vende om uden at vække mistanke. Jeg fortsatte med at cykle lige hen til og forbi barakken, udenfor hvilken der stod en tysk soldat med opplantet bajonet præcis på det sted, hvor resterne af mine V-tegn endnu sås. Barakken var fuld af tyske soldater, der brugte den som kaserne – altså sov derinde.

Jeg havde mistet lysten til at køre længere, og cyklede derfor ganske roligt tilbage og hjem over Nødebo, hvor jeg endnu kunne glæde mig

over de mange V'er. Efter Nødebo smuttede jeg ad en skovvej tilbage til mit hjem.

Igen havde én holdt sin mægtige hånd over mig ved det fatale vej-kryds. Derfor ser jeg altid på det med taknemmelighed, når jeg kommer den vej, selv om den røde barak forlængst er revet ned og er borte – borte ligesom de grimme tyske uniformer.

Sommersøndagsaftener var i de gode gamle dage altid festlige i Tisvildeleje. Den halve by fulgte søndagsgæsterne op til stationen og sang ved afskeden, når toget langsomt kørte bort, en af de smukke danske sange, mens man vinkede og vinkede.

Jeg fik en idé. Den første søndag efter V-dagen gik jeg ud i Gribskov med min mappe og havesaks. Jeg samlede gamle nedfaldne bøgegrene op. Og hvor der var en tveje, klippede jeg den til, så jeg fik et V af grenen. Jeg samlede og samlede – klippede og klippede, indtil jeg havde fyldt min mappe. Om aftenen cyklede jeg til Tisvildeleje, og idet jeg cyklede nedad hovedgaden, dryssede jeg mine V-tegn et efter et på hele vejen ned til stranden. Men de sidste ville jeg gemme til perronen på stationen. Jeg vendte derfor om, stod af cyklen og gik langsomt op gennem lejet.

Min idé havde allerede fænget. Man havde forstået tanken. Overalt havde man samlet mine V'er op og lagt dem tre og tre på rad: V-V-V – V-V-V – V-V-V. Forsigtigt dryssede jeg de sidste tvejer, idet jeg gik henad perronen, og ville så oppebi afskeds-sangen. Men jeg havde forregnet mig. To kvikke drengen havde afluret min mappes indhold. Og sådanne knægte kunne jo ikke holde mund men gav sig til at snakke om det og pege på mig. Resolut tog jeg min cykel og cyklede bort. I det fjerne hørte jeg aftensangen: Danmark dejligst.

Esrom – min barndoms legeplads

Af Kate Ulff-Møller

Barndommens omgivelser og erfaringer præger os for livet. Her følger en ualmindelig helstøbt skildring fra 1920'rne. En inderlig og livfuld kærlighedserklæring til dagligdagens nære oplevelser, som der er skrevet alt for lidt om.

Jeg voksede op i Esrom – eller rettere sagt i Esrom med o, for min historie foregår i 1920'rne.

Der boede cirka 200 mennesker, børnene iberegnet. En almindelig

landsby var den ikke, for den havde kun en bondegård, og den var ret usædvanlig. Møllegården, havde nemlig ud over sin landbrugsjord også mølleri, foderstofhandel, åle-

fiskeri og elværk. Indtil NESAs overtog elforsyningen, passede møllebestyreren også elværket. Foruden ham var der ansat en møllersvend. Landbruget blev drevet af det nærliggende gods, Esromgård.

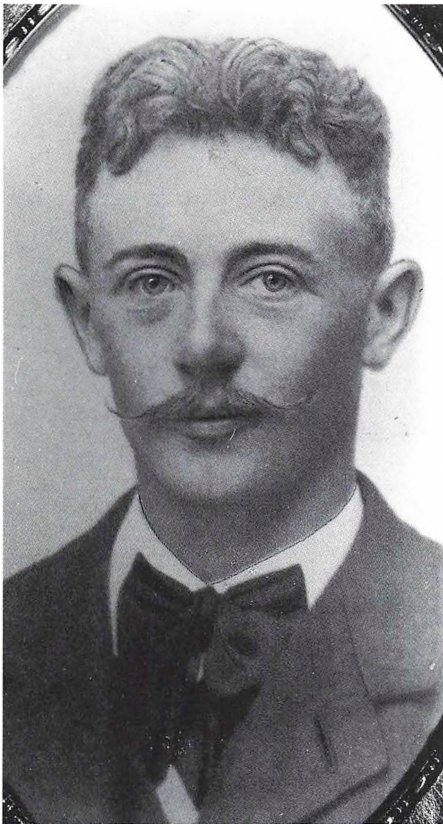
Møllen gav byen liv for os børn. Landmændene kom kørende til mølle med hestevogn, men i vintre med sne kom de i kane, og det var lykken for os.

Den flotteste kane kom fra gården Kollekilde. Den havde facon som en svane, og hestene var i fint seletøj med klokker. Til at fuldende herligheden var der fra hestene til kanen udspændt et hvidt net – det hed ligefrem et kanenet. Det skulle opfange eventuelle sneklumper fra hestehovene. Det bedste af det hele var dog, at vi børn altid fik lov af *Ole Olsen* til at »binde bagi«, og vi kunne være mange slæder efter hinanden.

Esrom Møllegaard. Postkort ca. 1916. Lokahistorisk Arkiv for Græsted og Omegn.

Ole Olsen fra Kollekildegaard i Villingerød. Lokalhistorisk Arkiv for Græsted.

Beboerne i byen var håndværkere og handlende samt enkelte funktionærer, tilknyttet stat og kommune. Nogle få pensionister var der dog også, og blandt dem var *Daniel Olsen*, der havde været hornblæser i krigen 1864.

På Esrom Kloster var der indtil 1926 skovkasse med skovkasserer *Schlichtkrull* som chef og fuldmægtig *F. Arno* og frøken *Ingeborg Olsen* som medhjælper. Skovkassereren havde embedsbolig på klosteret, men rejste fra byen, da skovkassen blev flyttet til Frederiksborg Amtsstue i Hillerød.

På klosteret havde også postvæsenet lokaler. Postmesteren havde en dejlig embedsbolig, der dels lå i en vinkebygning og dels i klosterets stueetage. Her var der også postekspedition og budstue.

I Esrom by blev den daglige post bragt ud af et kvindeligt postbud,

Regine Jacobsen, som bar mørkeblå uniform og kasket med lakskygge. Uniformsnederdelen gik helt ned til anklernerne.

Landposten blev bragt ud af to cyklende postbude, mens *Regine Jacobsen* passede sin lange rute til fods. Foruden selve byen havde hun det nærmeste opland, og da hun medbragte både aviser og breve, var hendes taske ret så tung.

Landpostbudenes ruter gik vidt omkring, så det hændte at folk, der boede langt væk, selv tog til posthuset om morgenen, inden postbudene var draget af. Det gjorde også kunstmaleren *Poul Bille-Holst* – kendt for sine portrætter af nordsjællandske kulsviere – og en sommer gjorde vi børn store øjne, da hans åbne bil kørte til klosteret. Med sig havde han *Eugene de Sala*, som havde græsgrønt hår og var iført rød narredragt.

Senere i livet har jeg af og til tænkt på, om kunstneren hed sådan og så sådan ud. Men for nogle år siden havde *Politiken* en artikel om ham, så jeg havde ikke fantaseret. Hans

borgerlige navn var *Osvald Lykkeberg Salomonsen*, og han levede fra 1899 til 1987. Så efter disse data har han kun været en ung og sprælsk mand i 20'erne.

Der var service i postvæsenet dengang. Om aftenen kl. 7.30, når postbilen fra Helsingør var kommet, var posthuset åbent 10 minutter for udlevering af aftenaviser og eventuelle breve. I dag er posthuset nedlagt.

Vores kommune hed dengang *Esbønderup-Nødebo*, og kommunekontoret lå i *Esrom*. Her var ansat en kommunesekretær og en medhjælp. Ved den senere kommunesammenlægning ophørte *Esbønderup-Nødebo* som en selvstændig kommune.

Nordsjællands Bank i Helsingør havde en beskeden filial i *Esrom*. Den havde til huse i lærer *V. Skjoldagers* dagligstue, hvortil der var adgang fra en af skolens entreer. Den daglige åbningstid var fra 3-4, og rentier *Jensen* hjalp til som kasserer. Det var en underlig fornemmelse at blive sendt i banken om eftermid-

Tre generationer spiller op: Til venstre vores barber og senere cigarhandler *Oluf Olsen*, der i 1920'erne havde job som musiker på en amerikabåd. Til højre *Daniel Olsen*, der havde været hornblæser i krigen 1864. Musikeren i midten hedder også *Daniel Olsen*. Foto 1923. Lokalhistorisk Arkiv for Græsted og Omegn.

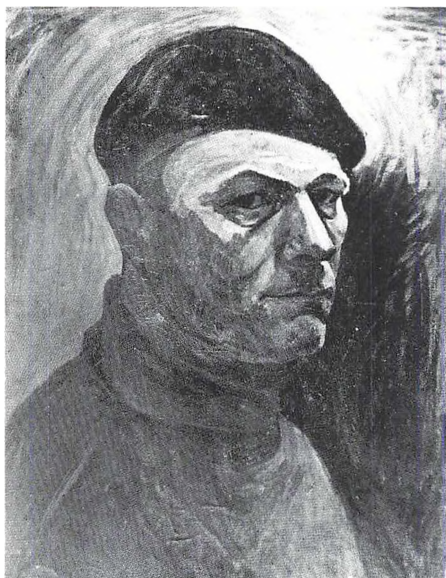

dagen, når skolegården var øde og tom, og lærer Skjoldager optrådte i en helt ny rolle, nu som bankbestyrer – og så i sin egen dagligstue.

Esrom havde egen telefoncentral, der naturligvis var manuelt betjent, og til dette var ansat en centralbestyrer, der havde en sød ung pige som medhjælp.

Handelen i byen var livlig. Vi havde to købmænd, hvoraf den ene, købmand *Olsen*, også handlede med foderstoffer, brændsel og benzin.

Byens slagter kørte ud og handlede med kød ved dørene, både i selve byen og i oplandet. Samme slagter havde også en vogn med »fedeværer«, der kørte samme rute. Slagter *Petersen* boede på den blinde vej efter Esrom Kloster. Her var der fred og ro, så vi børn tog plads i indkørslen, når der skulle slagtes. Vi lukkede øjnene og holdt os for ørerne,

Maleren Poul Bille-Holst. Selvportræt.

indtil vi forsigtigt havde orienteret os om, at dyret var dødt. Så først rykkede vi helt ned til slagtehuset og

fulgte interesseret med i, hvad der foregik. Dette slagtehusarbejde indgik som en naturlig del af vort liv i landsbyen, og det skræmte os ikke.

Der var andre forretninger i byen. Vi havde en cigarforretning, der også handlede med ugeblade, et Tattol udsalg og endelig det store handelsgartneri og Esrom Dampbageri.

Bageriet var en stor virksomhed, der lå midt i byen. Her var på denne tid ansat en mestersvend en ungsvend og som regel to lærlinge. Brødet var af høj kvalitet, hvilket understreges af, at bageriet, trods konkurrence fra Havreholm og Græsted, havde tre brødbiler med fast ansatte brødkuske til at forsyne oplandet. Foruden handelen i landdistriktet blev der også solgt meget brød fra den store forretning i byen.

Til hjælp i forretningen havde bageriet *Karoline*. Sådan hed hun

Postvæsenet fotograferet i 1912. Yderst til højre det kvindelige postbud Regine Jacobsen, og til venstre for hende »Christian Post«. Yderst til venstre »Peder Post«, den senere kommunesekretær. Bygningen var i 1920'rne kommunkontor – som senere flyttede, jf. billedet nederst på side 41. Lokalhistorisk Arkiv for Græsted og Omegn.

Tingbakken var en af vore yndlingslegepladser.

for os alle, og hun var sin vægt værd i guld. Hun deltog i alt arbejde, herunder optælling af brød til bilerne, madlavning, pasning af børn, rengøring og som nævnt med ekspedition i forretningen. Denne Karoline er et ganske særligt menneske. Efter mange år genså jeg hende for nylig, og mens hun kun kunne genkende min stemme, stod jeg over for et menneske, der lyslevende repræsenterede hele min barndom. Hun havde næsten ikke forandret sig, og jeg tror det skyldes, at hun aldrig havde haft tid til at tænke på sig selv.

Håndværket var stærkt repræsenteret. Så stærkt, at vi havde to smede, to snedkere, murer, maler, tømrer, elektriker, mekaniker, børstenbinder, barber, skrædder og skomager. Alle disse håndværkere var dygtige fagfolk med egne virksomheder.

Det var godt, hvis man en kold efterårsdag blev sendt et ærinde til skomageren. Inde i skomager *Rugstens* lille værksted var der altid fyret godt, og der lugtede af læder og beg. Hans lave arbejdsbord stod foran vinduet, og her sad han på en lav skomagerstol med sit skødeskind over knæene, altid travlt beskæftiget. Så stillede man sig op i det var-

me værelse, snakkede lidt og betragtede interesseret de sko, der var indleveret til reparation – så efter om der var nogle smarte imellem, og spurgte vistnok også om, hvem de tilhørte. Hvad skomager *Rugsten* har tænkt, når jeg stod og underholdt ham i lang tid, ved jeg ikke, men han spurgte aldrig, om jeg ikke snart skulle hjem.

Den lå smukt, min barndoms by. Den var beliggende langs landevejen Helsingør-Frederiksværk med en lille blindtarm, der gik forbi Esrom Kloster og endte ved Møllegården. Byen var mod vest afgrænset af Esrom Å, og den skaffede nem vanding til de mange haver, der gik ned til den. Fra vores have kunne vi gå direkte ind i Gribskov, og gik vi i modsat retning, var der kun 6 km til havet.

Som samfærdselsmiddel havde vi Gribskovbanen. Men den nærmeste station, Saltrup, lå 5 kilometer væk, så det var en stor forbedring, da der omkring 1923-24 kom rutebilforbindelse mellem Helsingør og Frederiksværk og mellem Dronningmølle og Hillerød. Før den tid havde der været dagvogn fra Helsingør med post og senere igen en bilforbindelse. Men jeg erindrer disse som ret vanskelige med hensyn til persontransport. Naturligvis havde folk også cykler, som blev flittigt benyttet og var næsten uundværlige. Men cykler var dyre, og jeg kan nævne, at jeg fik min første cykel, da jeg blev konfirmeret.

Byen var et godt sted for børn at vokse op. Vi var 15-16 jævnaldrende, og vi legede dagligt sammen. Året havde sin rytme, og i denne

Kommunekontoret for Esbønderup-Nødebo Kommune lå senere på Esrom Hovedgade 17. Foto 1903. Lokalhistorisk Arkiv for Græsted og Omegn.

indtog – foruden vores leg – Esrom Skole en central plads, skønt vi kun gik i skole hveranden dag.

Jeg har i min tid hørt megen kritik af landsbyskolen, og jeg er ikke enig i denne kritik. Jeg føler, at den viden, jeg fik i Esrom Skole, har dannet et godt grundlag for, hvad jeg senere i livet har skullet tilegne mig. Et godt bevis på skolens kvalitet har vi, når vi ser på de elever, der kom fra Esrom Skole til Frederiksborg Stats-skole. Her kom de i klasse med kammerater, der havde fået dobbelt så mange undervisningstimer, og alligevel klarede landsbybørnene sig. Jeg vil dog godt medgive kritikere af skolen, at der i klasserne sad enkelte børn, som aldrig fik lært at læse særlig godt. Men opgaven har været næsten uløselig for de to lærere. Vi var i flere år 34 børn i klassen, og vi kom der kun 18-20 timer om ugen. Esrom Skole havde to klasseværelser. I det ene underviste frøken *Johanne Nielsen* børnene i de tre første skoleår, og derefter rykkede de ind i det andet klasseværelse, hvor lærer *Skjoldager* underviste dem de sidste fire år af deres skolegang.

Der blev undervist i dansk, skrivning, regning, religion og sang hver dag. Danmarkshistorie og geografi havde vi hvert år, medens botanik, zoologi, sundhedslære og fysik måtte skifte med hinanden. Til fysikundervisning var der, netop da jeg kom op i 3. klasse, indkøbt nyt apparatur, og med det telegraferede vi og lavede elektricitet, så vi ikke var til at standse. Lærer *Skjoldager* fortalte os da også, at han nu havde brugt budgettet for de næste fem år.

Efter geografitimerne i sommermånederne så vi lysbilleder. Frøken Niensens entré var lang og smal, så den var let at mørklægge, da der kun var ét vindue. Et lærred blev hængt op for enden af entreen og et lysbilledapparat stillet op på et bord, og så gik vi i gang. Små og store deltog, og disse lysbilled dage var en stor op-

levelse for os. Frøken Nielsen havde rejst en del, så hun har nok bidraget væsentligt til prospektkort-samlingen. Jeg husker endnu billederne fra Italien, deriblandt Dogepaladset, Sukkenes Bro, Det skæve Tårn i Pisa, Den blå Grotte på Capri, Napoli med Vesuv og endelig en smal gade med vasketøj hængt til tørre i 3. sals højde. Vi så billeder fra mange andre lande, afhængigt af, hvad vi havde lært i geografi. Danmark var naturligvis også rigt repræsenteret, og jeg, der elskede vinteren, kan stadig huske billedet af Rundetårn i snevejr.

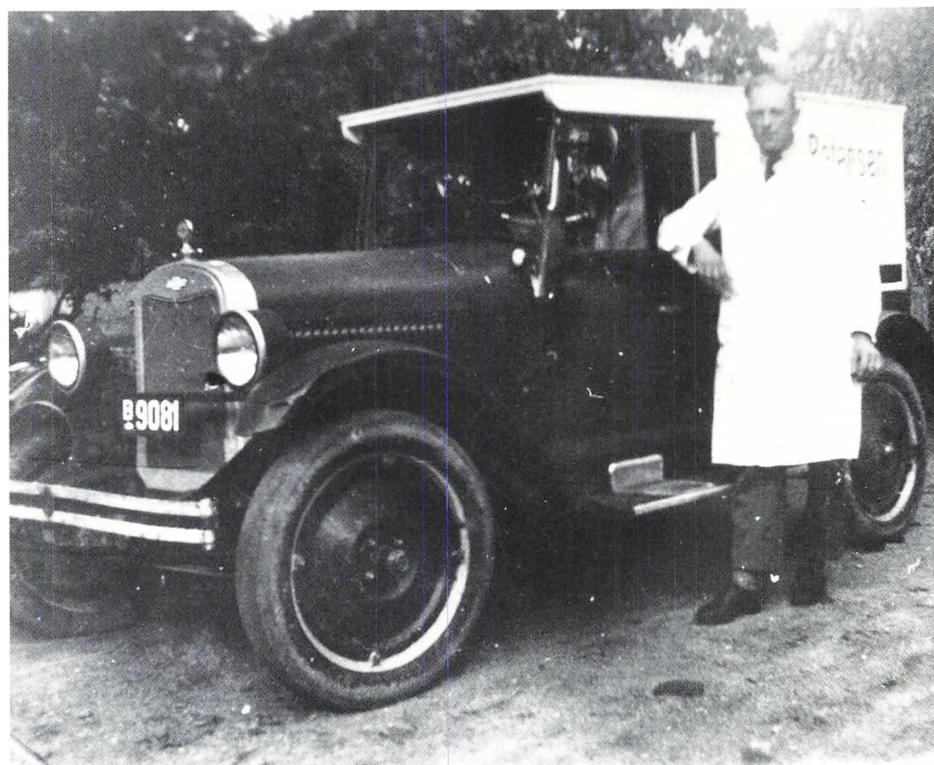
Det var under disse beskedne forhold, vores rejselyst blev vakt. Men jeg tror, at kun få af os drømte om, at vi selv skulle få lejlighed til at rejse.

Vi blev dog helt godt orienteret gennem disse lysbilleder. Vor barber og senere cigarhandler *Oluf Olsen* tog i begyndelsen af 1920'erne job som musiker på en tur til New York med det danske amerikaskib *Frederik den Ottende*. Da han kom hjem,

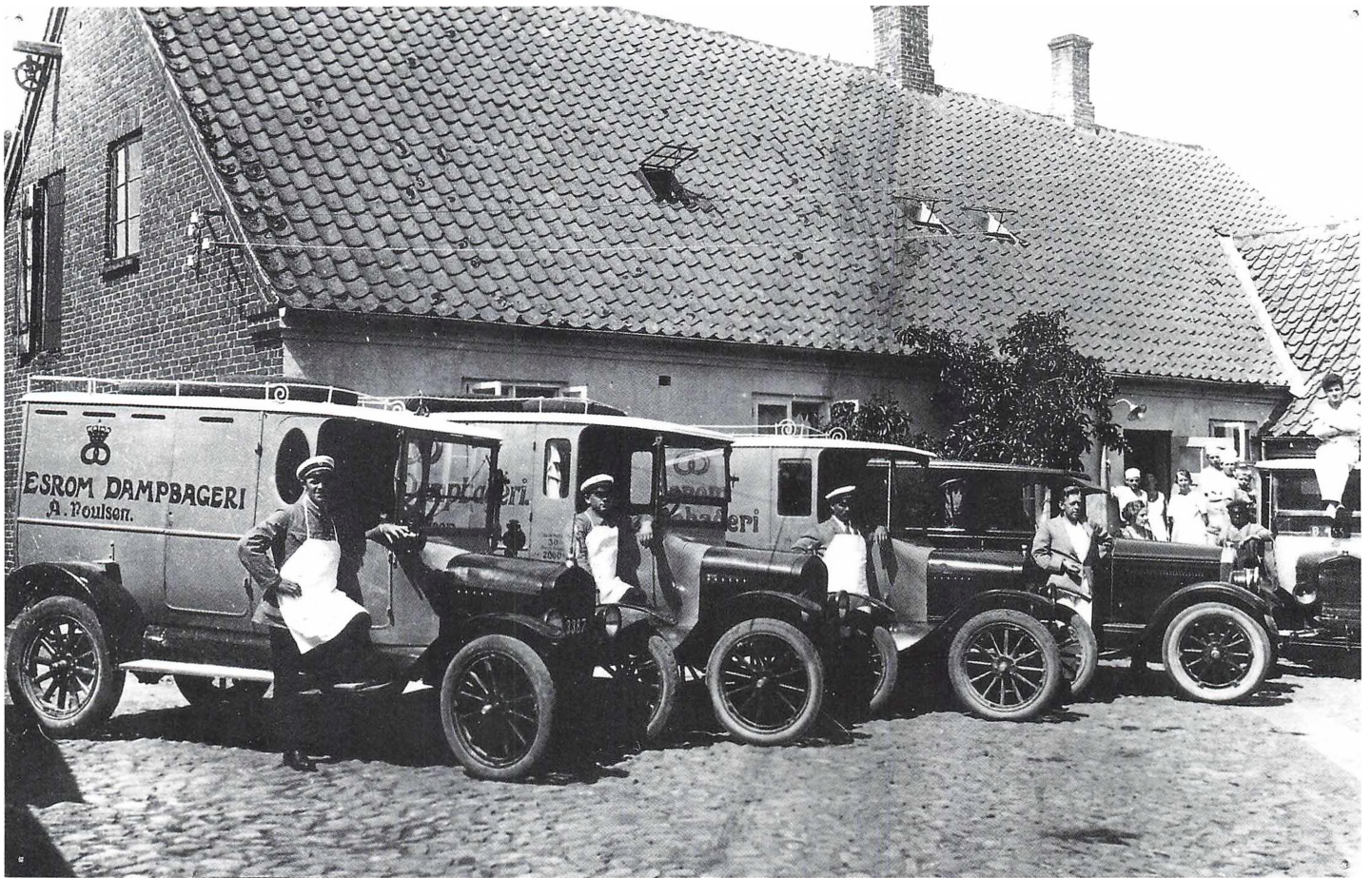
fortalte han, som naturligt var, om alt, hvad han havde set, og navnlig de store skyskrabere havde imponeret ham. Det forstod vi børn godt – vi kendte dem jo fra skolens lysbilleder.

Når frøken Nielsen kunne rejse til udlandet allerede i 1920'erne, tror jeg det skyldtes, at hun havde påtaget sig at undervise en retarderet pige i sin fritid. Pigen var datter på *Duemosegård*, der ligger mellem *Mårum* og *Kagerup*. Undervisningen medførte, at frøken Nielsen var optaget i familien og havde fuldt ophold på gården. Men helt let har det ikke været for hende. Mellem *Duemosegård* og *Esrom* var turen frem og tilbage cirka 20 km, og dem cyklede hun året rundt i al slags vejr. Frøken Nielsen havde en lejlighed på 1. sal i skolen, og jeg kan huske, at hun enkelte gange overnattede her, hvis det var snestorm. Trods mørke, regn og storm kørte hun daglig den lange vej, og jeg erindrer ikke, at hun nogensinde er kommet for sent om

Byens slagter hed *Kaj Petersen* og havde til huse i »Kastaniely« på Klostergade. Foto ca. 1928. Lokalthistorisk Arkiv for Græsted og Omegn.

Esrom Dampbageri under ledelse af bagermester Almar Poulsen havde en imponerende størrelse og fik biler i 1923. Foto 1925. Lokalthistorisk Arkiv for Græsted og Omegn.

morgenen i de tre år, jeg var i hendes klasse – og så var der endda tændt op i kakkelovnen, når vi kom. Det hørte med til hendes arbejdsområde.

Frøken Nielsen var ikke den eneste, der havde lang vej til skole. Det havde de børn også, der kom fra skovløberhusene ved Esrom Sø. Deres forældre sagde, at børnene om vinteren gik hjemmefra, når det var mørkt og kom hjem, når det var mørkt. Cykler havde de ikke, og vejen til skole var 5-6 km, regnet fra Graverhuset, der lå længst væk. Der var fire skovløberhuse og mange børn, så de fulgtes ad, efterhånden som de nåede frem til næste hus.

Vi gik i skole hveranden dag, som tidligere nævnt. Om vinteren var vi i skole fra 8-2 og om sommeren fra 7-2. Jeg tror, at denne ekstra time var lagt til, for at vi kunne nå gymnastik

eller kurvebold på legepladsen. Både drenge og piger deltog i de timer. Men vore veje skiltes, når pigerne var til håndarbejde hos frøken Nielsen. Så gjorde drengene redskabsøvelser eller badede i Mølleåen. Var det badevejr, drog de afsted i række og geled, medens lærer Skjoldager marcherede ved siden af, iført stok og panamahat.

I skolens to klasseværelser var der ophængt store farvebilleder, klæbet op på pap. De var fra N.C. Roms Forlag. Inde hos frøken Nielsen var der et billede fra Grønland med en konebåd og en hval, et andet billede var fra København. Desuden var der nogle mindre dyrebilleder, to landkort og den sorte tavle, som fuldstændte udsmykningen.

Hos lærer Skjoldager var der anderledes alvor over billederne på væggene. Der var tre dobbeltbille-

der af et menneske i legemsstørrelse med henholdsvis skelet, muskler og blodomløb, en del mindre billeder og endelig landkort og to sorte tavler. Den mindste af tavlerne brugte vi børn, når vi regnede hovedregning og skulle fastholde vore resultater.

På den brede endevæg var der skabe med glas i de øverste døre. Her var vort materiale til fysik og zoologi udstillet. Til fysik var der foruden telegrafens også en stor, flot dampmaskine og mange andre spændende ting. Til zoologi havde vi børn bidraget til samlingen med en hermelin og flere snoge og hugorme i glas. De underste skabe var lukkede og indeholdt skolemateriel, der blev hjemskrevet fra Hother Steffensens Boghandel i Helsingør. Oven på et af skabene lå spanskrøret, men jeg har aldrig hørt, at det blev brugt.

Medens jeg er ved skabene, så blev der her også opbevaret nogle læsehefter, som skolen kunne låne på biblioteket i Helsingør. Disse hefter blev brugt til højtlesning og skulle supplere det almindelig pensum i dansk. Af disse hefter husker jeg særligt et, som handlede om kulminedrift i England, hvor børnene var med i minen.

Oppe i lærer Skjoldagers kateder var der også lagerplads. Her lå skolens protokol og en lille bog, som blev brugt til notater om hver elev, samt de småting, børnene havde brug for til daglig, såsom stilehefter, blyanter, penne, trækpapir med mere.

Inde hos frøken Nielsen var der også et vægskab. I det opbevaredes sorte tavler, som børnene brugte de første skoleår, og som de kunne låne. Griflerne måtte de selv købe, og de kostede 2 øre for de tynde og 5 øre for de lidt tykkere. Vi havde håndarbejde i dette klasselokale, så vore syposer havde også plads her, og ligesom hos lærer Skjoldager lå der et spanskrør oven på skabet.

Der var en ting mere i dette skab, nemlig små bøger om nordisk mytologi. Disse bøger blev brugt som afløser for den daglige historie, som

»Frøken Niensens entré« var lang og smal og let at mørklægge, når vi skulle se lysbilleder. Havebænkene til højre stod der dog ikke dengang.

vi fik, før vi gik hjem. Senere læste vi dem selv og måtte næste dag genfortælle, hvad vi havde læst. Det var en helt ny verden, der her åbnede sig for os, og samtidig var det læsestof, som ikke senere blev gentaget.

Ved forårstid havde vi eksamen. Prøverne i dansk og regning var individuelle, men ellers var der kollektiv overhøring.

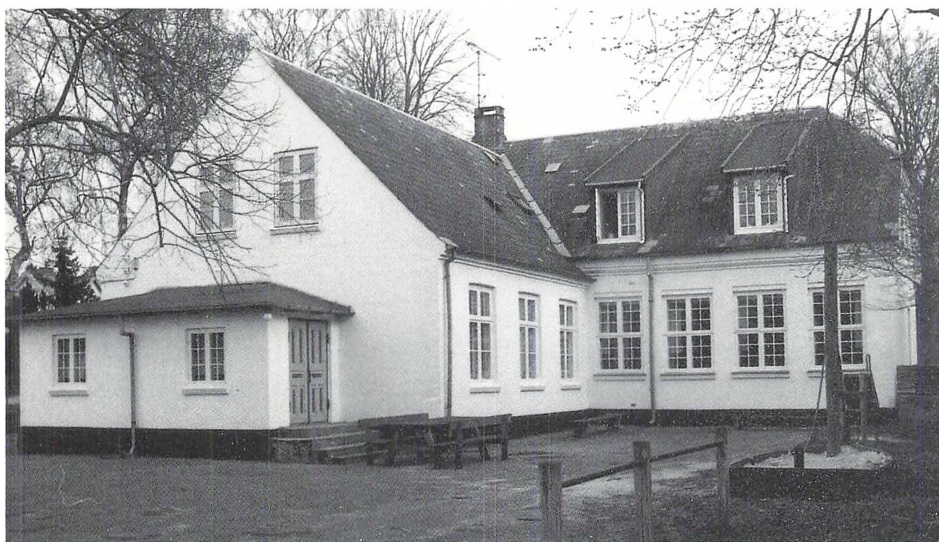
Sådan en eksamen var offentlig,

og jeg mindes endnu min skam, da min mor troppede op for at høre på os – det var ikke skik i landsbyen. Efter endt eksamen blev mange af klassekammeraterne i byen, og så drog vi til skovs og legede sammen uden for skolens enemærker. De fleste af os havde soldepenge med, så det blev en markant dag.

Skolens skovtur var en stor begivenhed, der fandt sted lige før sommerferien, der begyndte 15. juli. I de små klasser var det nærmest en lege-dag i det fri med medbragt mad og sodavand. Hos lærer Skjoldager kom vi både på Kronborg og Frederiksborg Slot og på den helt store tur, der via Tibirke Bakker gik over Frederiksværk til Jægerspris. Denne tur husker jeg så tydeligt. Vejret var godt, og oppe i Tibirke Bakker, hvor vi spiste den første madpakke, var der så smukt med solen, der legede i kornet på de tilstødende marker. Disse skovture var en begivenhed i vort daglige liv. Man rejste ikke meget dengang, men på sådan en skovtursdag følte vi, at vi fik luft under vingerne.

Vi havde ikke efterårsferie, men kartoffelferie, og den lagde lærer

Skolebygningen har ikke forandret sig meget siden da. Fløjen til højre var frøken Niensens domæne, til venstre lærer Skjoldagers.

Skjoldager så viseligt, at han først spurgte de større børn, hvornår de skulle tage kartofler op. Når tiden så var inde, lukkede skolen den uge, en efterårsferie måtte tage. Og her skal nok indskydes, at havde skolen ikke lukket, så var mere end halvdelen af børnene udeblevet. Det var vigtigt for dem at tjene lidt penge.

Nu er jeg lige ved at glemme en spændende ting, som fandt sted umiddelbart efter, at sommerferien var slut. Brændet skulle i hus. Ude i skolegården stod der sommeren igennem to store brændestakke, der skulle bruges i løbet af vinteren. En god, tør dag efter første frikvarter tog ældste klasse fat på at bære brænde ind. Det foregik på den måde, at vi blev delt op to og to, og

hvert par fik et stykke svært reb, der blev brugt til at bære brændet med. Vi lagde det på jorden, så det dannede en løkke, og ovenpå stablede vi en ordentlig portion brænde, strammede løkken til og bar brændet ind i brændeskuret, hvor to af de største drenge tog imod og sørgede for, at det ikke skred, når det blev stablet. Efter denne bedrift var der slik til alle.

Set i forhold til vore dages forbrugersamfund var det et meget sparsomt liv, der blev levet i landsbyen, og på den baggrund stod julen i et forjættet lys. I skolen begyndte julen så småt at komme allerede i begyndelsen af november, hvor skolen havde fået tilsendt en fortegnelse over julebøger fra Chr. Erichsens Forlag. Disse bøger kunne vi bestille

gennem lærerne, der også sørgede for at indkassere, hvad bøgerne kostede. På samme tid fik de børn, der abonnerede på forlagets børneblad, en julebog som kvartalsbog. Ellers havde kvartalsbøgerne i årets løb været »Gøngehøvdingen« og »Dronningens Vagtmester« – eller andre år Ingemanns romaner.

Den sidste skoledag før jul var noget helt særligt. I begge skolens klasseværelser blev der holdt juleafslutning. Den forløb nogenlunde ens begge steder. Men jeg husker bedst, hvordan det foregik, da jeg gik i 4. klasse. Det lå fast, at eleverne fra de fire borde længst fra katederet skulle møde kl. 7 og forberede festen. De øvrige elever skulle komme kl. 9. Jeg kan endnu føle min spænding, da

Det lille gymnastikhold med de ens kraver.

jeg løb gennem den morgenmørke by, hvor der kun var lys i bageriet og hos købmand Olsen.

I skolen stod lærer Skjoldager parat med juletræ, æsker med julepynten, lys, juleposer og et større indkøb af appelsiner, figner, rosiner og marcipankonfekt. Så blev alle vinduer blændet med de store plancher, vi havde til undervisningsbrug, og derefter blev pultene skubbet ud til væggen, så gulvet var frit. Nu kunne vi gå igang. Lærer Skjoldager tegnede nisselandskab på den store tavle, mens vi børn pyntede træet og lavede godteposer.

Kl. 9 tændte vi træet, og de ventende kammerater kom ind til herlighederne. Vi sang masser af julesalmer, og da lærer Skjoldager spillede til, klang sangen godt. Efter at juleevangeliet var læst, satte alle sig, og mens julelysene brændte ned, fik vi læst julehistorier samtidig med, at vi fordybede os i godteposernes indhold. Efter en kort frokostpause fortsatte vi, men nu med oplæsning af folkeeventyr.

Omkring kl. 12 var festen slut, Vi otte store, der var mødt om morgenen, ryddede også op og pakkede julepynten i æskerne igen, så den var klar til næste år. Vi lukkede dørene, og så gik vi hjem til en juleferie, der varede til helligtrekongersdag.

Da vi kun var i skole hveranden dag, havde vi børn også tid til leg. Her vil jeg dog indskyde, at vi havde mange lektier for, og det tog naturligvis en del af vor tid.

Kulturelle tilbud var der ikke mange af. Men vi havde kro, biograf og missionshus, og vi brugte det hele. Kroen brugte vi som idrætshal og dansested. Missionshuset havde søndagskole, hvor mange af os gik.

Vi havde også i min tidlige barndom en foredragsforening, og hele byen følte sig stolt, da den daværende centralbestyrers søn, Aage, der var stud. mag., kom hjem og holdt foredrag med lysbilleder om en eks-

pedition, han havde været med på med Lauge Koch som leder. Det var »Jubilæumsekspeditionen til Nordgrønland 1920-1923«, og for at understrege emnet, var et hjembragt isbjørneskind ophængt på væggen. Dette foredrag var vi børn med til, og jeg mener, det var et af de sidste, der blev holdt, inden foreningen afgik ved en stille død.

Omtrent på denne tid byggede smedemester *Ludvig Petersen* en biograf på sin grund ved åen, og her blev der vist film torsdag og søndag. Vi havde dog set film før, idet et omrejsende selskab kom med både telt og film. Teltet blev rejst ved kroen, og min morfar var fast gæst til hver ny forestilling. Selv så jeg noget så fornemt som »Gösta Berlings Saga« med Gösta Ekman i hovedrollen – og senere »Blod og Sand« med Rudolph Valentino, måske ikke netop børneforestillinger, men sjovt at tænke tilbage på.

Der var et sparsomt foreningsliv i byen, og den forening, vi børn holdt mest af, var Frederiksborg Amts Skytte og Gymnastikforenings 2. kreds. Her fik vi nemlig lov til at

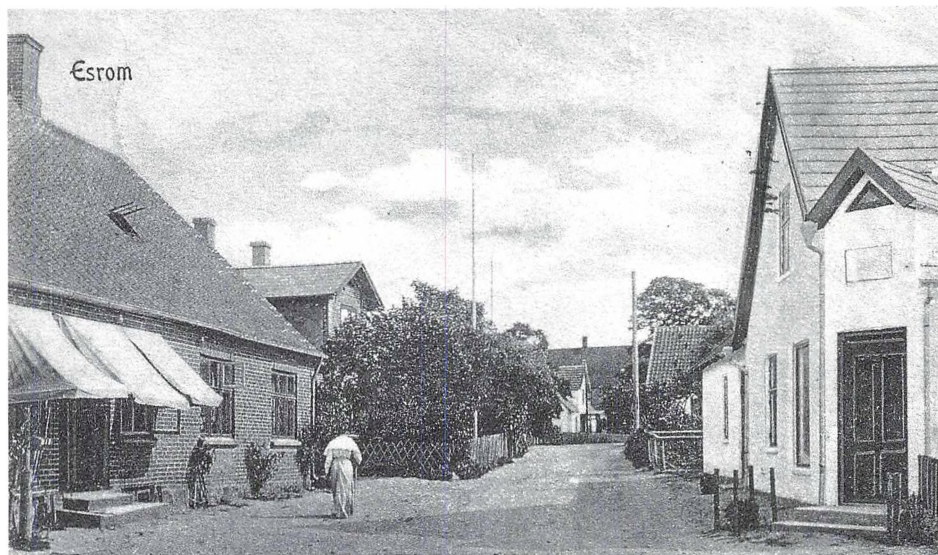
være med til præmieuddeling og bal, og det var meget ærefuldt, når den, man helst ville danse med, havde klaret sig så godt i juniorskydning, at han skulle op på podiet for at modtage sin præmie.

Jeg var derimod lidt skuffet over min far. Han var en god skytte og havde en hel æske fuld af riffelplader, men ikke tale om, at han ville have dem på sin riffel. Det synes jeg ville have set så flot ud.

Foreningen lod i 1920'erne lokale folk få et tre måneders kursus på en gymnastikhøjskole, og på Esrom Kro blev der oprettet hold for store og små. Vores lærer, *Gerda Arno*, havde været på Snoghøj Gymnastikhøjskole, og vi elskede at gå til den ugentlige undervisningsaften. Vi var første hold, og der var bestemt ikke varmt i kroens sal på en vinteraften.

Når vi nåede foråret, kom opvisningsdagen. Den startede med en helt olympisk indmarch med fane og forventningsfulde deltagere. Gerda Arnos mor havde syet en slags hvide sømandskraver til os alle, så vi på denne måde kom til at udgøre en helhed. Ellers må man nok sige, at vore

Forrest til venstre lå Dampbageriet, og bagved i huset med kvistgavle boede sadelmager Einar B. Larsen. Til højre er det Oluf Olsens barberstue – han var også musiker (se billedet på side 39). I barbersalonen hang en gammel tegning af en barber i arbejde og følgende tekst: »Et daarligt skaaret Haar et to Mænds Skam«. Postkort ca. 1915.

Ludvig Petersen som nyuddannet smed ca. 1910. Det var ham, der byggede biografen på sin grund ved åen og viste film hver torsdag og søndag. Lokalhistorisk Arkiv for Græsted.

mørkeblå dragter var ret så forskellige.

Der var i byen en propforening, og jeg mener, det var den, der i nogle år arrangerede tøndeslagning til hest fastelavnsmandag. Det var ikke set før hos os og var meget spændende. Til børnene var der også noget nyt. Købmand Olsen havde stor tøndeslagning for børn i sin gård, og der var ikke sparet på æbler og appelsiner.

Min mor var ret kreativ, og i nogle år syede hun fine fastelavnsdragter til min bror og mig og til vore to bedste venner. Vi måtte godt have raslebøsser med, men betingelsen var så, at vi skulle give et par numre hvert sted. Der havde stået en ny fastelavns sang i avisen. Den havde vi lært, og det gav bonus. Vi var vidt omkring, så da jeg kom hjem og åbnede min raslebøsse, havde jeg 4 kr og 10 øre i den. Jeg glemmer aldrig det beløb, det var en lille formue. Til sammenligning kan jeg sige, at vi hver søndag fik en tiøre til at solde for af vores morfar.

Disse mange penge, jeg havde ras-

let ind, blev ubeskåret sat i »Julens Glæde«. Det var en spareforening, hvor man, som navnet siger, kunne spare op til julens glæder. Til daglig, eller rettere hver uge, satte jeg den tiøre ind, som jeg fik af min far, og dette lille beløb blev indført i min sparebog. En meget sød dame gik fra dør til dør lørdag eftermiddag og modtog folks spareskillinger for så at udbetale dem igen første søndag i december. Udbetalingen foregik i de første år på kroen og senere i biografen.

En lille by som Esrom havde naturligvis ingen offentlig legeplads for børn, så min fars store, åbne gårdsplads, der lå tæt ved vejen, var legeplads for alle byens børn. Min far var muremester, og det nød børnene godt af. Det var ikke altid, han var lige begejstret, men hans tålmodighed var stor. Jeg kan endnu se, hvordan han så ud, når han en morgen sagde til min bror og mig, at nu kom der grus hjem, og at han »ville sætte pris på«, at det ikke var spredt over hele gården inden aften – men det var det! Rygtet om grus var løbet hurtigt, og børnene strømmede til,

og der blev bygget slotte så prægtige, at de kunne konkurrere med tyskerne sandslotte ved Vesterhavet.

Det var også spændende, når far fik stillads hjem. Vi lagde brædder på de store træbukke og vippede og havde det vidunderligt. Men der var vist aldrig nogen i byen, der tænkte på, hvad det kostede far at være den, der lagde legeredskaber til.

Alle traditionelle lege foregik i vor del af byen. Vi kunne lege fredeligt på vejen foran klosteret, kun forstyrret af de hestevogne, der skulle til mølle. De fælles udendørs lege var i fuld gang ved påsketid, det afhæng naturligvis af vejret. Men kuglespil, hinkeleg og sjipning gik altid igen.

Den helt store legetid var påske, hvor mange af vore gamle kammerater var hjemme og deltog i legen. Vi begyndte at spille rundbold kl. 10 om formiddagen og fortsatte til kl. 5, kun afbrudt af en kort middagspause. Kl. 7 samledes vi igen, og nu var det ikke rundbold, men »to mand frem for en enke« og »skjul«, der var sagen. Ved påsketid er det som bekendt månelyst om aftenen. Så det var lyst nok til, at vi ikke faldt

Fastelavnsoptog ved Esrom Kro, ca. 1915. I baggrunden skimtes et par udklædte ryttere. Vi kender tre af personerne: Yderst til venstre er det Lars Peter Andersen, Esbønderup. Nr. 3 fra venstre er smedemester Karl Petersen, Esrom, og drengen med harmonikaen er Oskar Holmstrup, Esrom. Lokalhistorisk Arkiv for Græsted og Omegn.

over vore egne ben eller rev vort tøj i stykker, og så mærkt, at legen fik den rette spænding og sødme.

Efter påsketid var det skoven, der tiltrak os. Vi legede på Tingbakken i dagevis, hvor vi delte os op i familier, der valgte bolig i de forskellige gamle træer, der endnu findes på bakken og ved Krogdalshus.

I denne idyl skete der en dag noget. Vi havde godt set, at en mand kom trækkende med en cykel på stien gennem skoven, og vi syntes, han lignede en mand fra byen. Noget senere kom han igen samme vej, og nu stod han stille. Vi børn studsede over, at han bare stod der, og pludselig opdagede vi, at det var en blotter, der stod og viste sin manddom frem. Jeg husker vor forbløffelse. Men ingen af os reagerede, og lidt efter ordnede han sit tøj og forsvandt. Oplevelsen får mig til at tænke over den forunderlige verden, børn lever i, og den forbrødring, vi indbyrdes havde. Vi diskuterede ikke oplevelsen eller aftalte at lade være at sige noget hjemme. Men resultatet blev, at vore forældre aldrig fik at vide, hvad vi havde oplevet. Måske anede vi, at vores udstrakte frihed kunne komme i fare.

2. pinsedag var samme Tingbakke rammen om en stor fest. Jeg husker ikke mere, hvilken forening der stod bag arrangementet. Men her var alt, hvad landsbybørn kunne begære: luftgynger, karrusel, tombola, ring-spil, skydetelt, is og slik. Festen åbnede kl. 4 med hornmusik, og her deltog cigarhandleren. Men der var anden lokal deltagelse. Karrusellen gik ved håndkraft, så drengene sled for at få en gratis tur. Efter kl. 8 var der bal, og da vi voksede til, var denne del af festen nok så attraktiv.

Jeg har altid følt, at jeg var heldig i »valget« af mine forældre. Min stedmor var ret ung, så hun lavede mange ting med os børn.

I 1920'erne holdt folk i landsbyen ikke sommerferie, så for os børn ske-

Badeliv i mølleåen i 1920'erne.

te der ikke ret meget. Derfor glædede vi os til den årlige tur til Rusland – det smukke, fredede område mellem Villingerød og Dronningmølle. Det er her, Rudolf Tegnens Museum ligger. Allerede i min barndom var der opstillet en del statuer, og de store sokler dannede et godt gemmested, når vi legede »Paven lyser i Band«. Fra byen var der cirka 5 km til området, og turen foregik til fods. Min mor arrangerede, og de fleste af byens børn var med. Vi havde én cykel med, og den blev læsset med madpækker og lemonsquash på en stor lerdunk.

Hele dagen legede vi, og jeg fatter ikke, at vi også havde kræfter til at gå hjem sent om eftermiddagen.

Vi badede naturligvis sommeren igennem i mølleåen, og her var det let at lære at svømme. Min mor instruerede, og mange har senere sagt til mig, at hun lærte dem at svømme. Det var en stolt dag, da vi på stribe svømmede gennem den store mølledam, hvor vandplanterne satte sig om benene, når vi kom uden for den passage, som strømmen havde dannet.

En spændende oplevelse var det, når der blev rensat mølleå. Så var stigsbordet ved Esrom Sø lukket. Vandstanden var lav, og vi børn kunne gå på ålefangst. Vi gik med bare

tæer, så vi kunne mærke, når vi trådte på en ål – derefter satte vi hurtigt den spade ned, vi gik med i hånden, og så kunne vi fange ålen. Hvad kammeraterne fangede, husker jeg ikke. Men hjemme hos os fik vi stegt ål om aftenen.

En sommer skete der noget særligt i landsbyen. Jeg tror, det var i 1927, at Nationalmuseet sendte arkitekt C.M. Smidt til Esrom for at lede udgravningen af klosterkirken, der havde været en del af Esrom Kloster. Udgravningen fandt for størstedelen sted i Villa Klosterbos have, som blev en ny og spændende legeplads. Den sommer legede alle byens børn hér. Og var der ikke fællesleg, så legede vi piger med dukker nede mellem de store sten. Her var læ og varme.

Villa Klosterbo lå over for vort hus, og her boede dengang malermester *Arnold Olsen* med sin kone *Marie* og deres to børn, *Esther* og *Thorkild*. Disse to var min brors og mine bedste kammerater. Livet i Villa Klosterbo var noget helt særligt for os to søskende. Vi kom her dagligt og gik lige ind uden at banke på, som var vi børn af huset. Selv da vi som voksne kom hjem for at fejre jul hos vore egne forældre, forsvandt vi en times tid, når juletræet var slukket. Aftenkaffen drak vi nemlig i

Villa Klosterbo, hvor man ventede os. Dette hjem er tit i mine tanker, og jeg priser mig lykkelig over, at jeg har kendt det – for magen til hjertevarme og gæstfrihed møder man kun én gang i livet.

Luthersk Missionsforening var stærkt repræsenteret i disse år med den nye højskole i Hillerød som hovedsæde. Hos os havde foreningen et lille missionshus i Rishaven. Her gik mange af os i søndagsskole, og det var den elskelige *Marie »Post«*, der gav sin søndag formiddag til dette formål, og jeg har kun gode minder om den tid. Søndag før jul var der fint traktement til børnene, bestående af kakao og juleboller. Kakaoen var i en større mælkejunge, som blev kørt på kælk over til missionshuset fra Marie Posts hjem, der lå i nærheden.

Mellem jul og nytår var vi til søndagsskolens juletræ, og det glædede vi os til. Træet var altid meget stort og smukt pyntet, og samværet, hvor forældre og små søskende deltog, var meget hyggeligt.

Klostret rummede blandt andet postkontor og budstue (på 1. sal – til venstre i billedet). Skovkassen (til højre for porten). Postmesterens tørv lå stablet op i et rum i den hvide sidebygning, og det var her, vi børn morede os med at kravle under taget og springe ned i tørvene.

I min barndom blev der gjort meget ud af julen, og vi børn sørgede, når den var forbi.

Borgerforeningen lod et juletræ stille op, og lysene herfra gav byen liv, når mørket faldt på. De beskedne udstillinger i købmændenes vinduer sammen med duften af krydderier og juleposerne med Louis Moe's tegninger varslede den vidunderlige tids komme.

Julen fik altid en god afslutning, for den 6. januar var vi til fødselsdag i Villa Klosterbo. I det hjem blev der leget uden hæmninger, men til slut holdt vi inde, og juletræet blev tændt for sidste gang. Så var julen for alvor slut.

Det generer mig, når man lidt sarkastisk får at vide fra aviser og ugeblade, at da de gamle var unge, da var der sne om vinteren og varme om sommeren. Sommervarmen har jeg ikke så mange erindringer om, for vi badede hver dag, enten det regnede eller blæste, når vi først var begyndt. Vintrene derimod har jeg så mange erindringer om, og de kan hæftes på

mange begivenheder, der fandt sted.

I 1922-23 lejede min far og andre postbilen, så snart den var kommet fra Helsingør, for at børn og voksne kunne komme i kirke juleaften. Da lå der dyb nysne, og det sneede stadig. En anden juleaften skreg sneen under mine fødder, mens jeg skyndte mig hjem med spandemælk fra et hus i byens udkant. Her havde man stadig et par køer og solgte mælken ved døren.

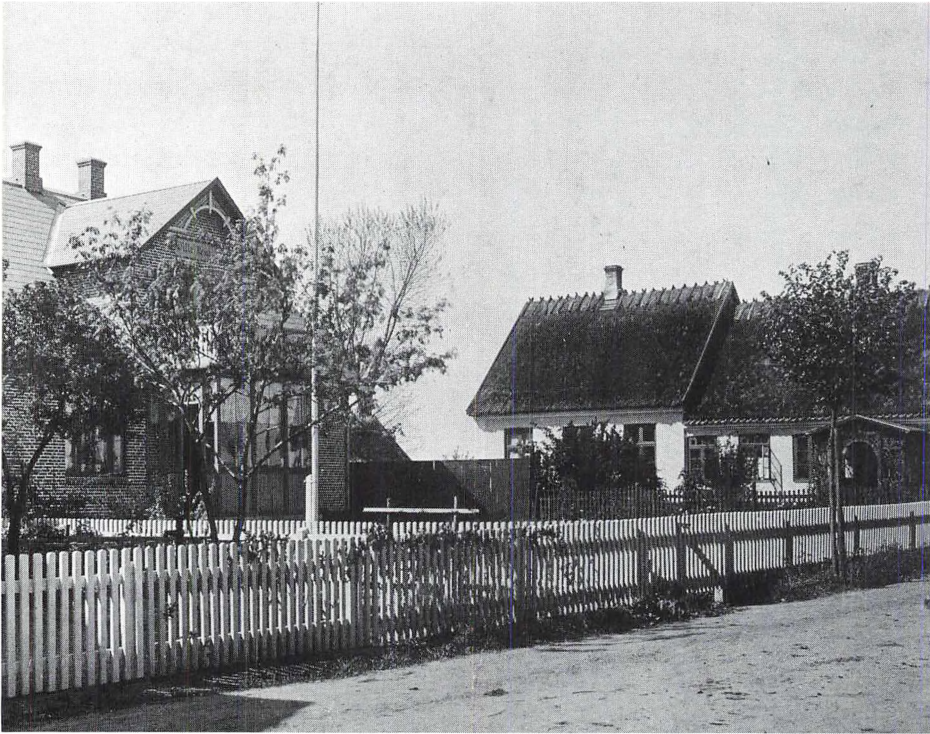
Vi kælkede, så snart der var sne, men skøjteløb blev ikke til ret meget. Kun få af os havde støvler, der kunne bruges, men glidebaner havde vi. Flere marker var oversvømmet, og her morede vi os i timevis på lange, gode baner.

Den lange, strenge vinter 1928-29 kan man læse om. Hos os i Esrom frøs søen til. Sne fik vi masser af, og på den tid havde hver grundejer i kommunen snekastningspligt. Kunne man ikke selv møde, måtte man sende en stedfortræder. En af borgerne var udpeget til at være snefoged, og han skulle påse, at folk mødte, og at arbejdet blev gjort.

Vi børn morede os meget, da vi hørte, at snefogeden på en særlig måde havde røgtet sit hverv. Ved gården Essedal føg sneen altid, og hulvejen var helt lukket. Da snekasterne i den stride blæst havde fået åbnet vejen, trængte de til et sted, hvor de kunne puste lidt ud. De gravede derfor en lille hule ind i sneen ved skrænten og havde netop taget den i brug, da snefogeden aflagde dem et besøg – som sendt fra himlen. Han kom nemlig gående over marken, og ved den tilføjne skrænt røg han gennem sneen og ned til mændene, der havde svært ved at holde masken.

Kirke, hospital og praktiserende læge var i det nærliggende Esbønderup, men hos os havde vi den dejlige lukas-søster *Kirsten Houmøller*. Hun var en stor gevinst for egnen, og ligesom snekasterne trodsede hun vejr og vind. Det var ikke ualmind-

»Villa Rosa« på Esrom Hovedgade 19 blev bygget af kommunesekretær N.P. Nielsen. Foto ca. 1905. Lokalthistorisk Arkiv for Græsted og Omegn.

ligt, at hun kørte til Villingebæk morgen og aften for at give en patient varme omslag. Det var 24 km på cykel, og hertil kom så de øvrige patienter i oplandet. Ved siden af disse lange ture passede hun også de nære ting som at våge hos døende eller gøre dem i stand, når deres liv var slut. Hun var som alle lukas-søstre troende, men hun missionerede ikke.

Nu kunne man spørge, om der intet minus var ved denne idyl. Om der ikke var sociale skel. Vi børn mærkede det ikke særligt. Vore forældre omgikkes ikke meget, det var nærmest, hvis der trængtes til en hjælpende hånd.

En særlig ting som radioens ankomst til Esrom gjorde dog, at hjemmene på skift blev inviteret på aftenkaffe hos møllebestyrer Jensen. Han havde fået en kæmperadio med mange store spoler. Den blev fremvist og demonstreret for den lyttende skare. Noget lignende skete, da frøken Ingeborg Olsen havde købt

en Nilfisk støvsuger. Her blev vi dog ikke inviteret til kaffe, men hun gik rundt i de forskellige hjem og viste vidunderet frem.

Stort set alle i byen havde en beskeden levestandard, og vi børn kom til fødselsdag i hinandens hjem uanset social status og indtægt. Det skal dog ikke være nogen hemmelighed, at jeg glædede mig meget, når vi den 7. december skulle til *Marthas* fødselsdag i »Villa Rosa«. I modsætning til de fleste af vore hjem var der i denne store villa varme overalt, og så var der rigtigt badeværelse. Moderen i huset, fru *Karen Petersen*, havde pels, og denne hang i entreen sammen med det andet overtøj og diverse hatte og tørklæder. Ligesom i Villa Klosterbo legede vi frierleg, og med fru Petersens pels og hatte var udklædningen perfekt.

Men de forskellige hjem havde hver sit at byde på. Det kunne være små, fine kopper til chokoladen, gåsesteg eller om sommeren servering i det fri. Traktementet var som regel fødselsdagschokolade med boller og

lagkage. Senere aftensmad eller som allerede nævnt middag. Hos os fik vi engang hakkebøf kl. 12 på min brors fødselsdag, fordi vi skulle til gymnastikopvisning kl. 3.

Det er mit indtryk, at beboerne erkendte, at børn er børn, og respekterede dem som sådan. Min far tog hatten af, når han hilste, og det gjorde han både for voksne og børn. Det samme gjorde vores pensionerede generalmajor, d.v.s. han gjorde honnør.

Vi havde et efterår bygget en løvhytte, og inde fra den råbte vi frække ord efter en diger dame, der gik forbi. Til sidst vendte hun om, kiggede ind i løvhytten og sagde, henvendt til min bror og mig, at vores mor i himlen ville blive bedrøvet, når vi var så uartige – men til vore forældre sladrede hun ikke.

Et efterår havde vi fået den geniale idé at lukke en dør op i klosterets ene længe. Herfra kunne vi komme op på loftet, krybe over dette for til sidst at hoppe ned i postmesterens tørv og ud i det fri gennem en lille lem. Denne legen skjul gik godt en tid. Så blev far ringet op af postmesteren, der sagde, at han havde set, at min bror og jeg var med i legen, og om far ikke kunne bede os standse den, for det var ikke så let at fyre posthuset op med tørvsmuld. Så var den leg slut, vi børn syntes, at vi ikke kunne være andet bekendt.

Denne og lignende episoder siger noget meget karakteristisk om vort indbyrdes forhold i byen. I mange andre byer havde man måske anklaget børnene for hærværk og på den måde fremkaldt varige nabostridigheder.

1920'erne fik en ende, og dermed var også vor barndom slut. Vi børn skulle videre i livet. Men når jeg tænker tilbage på denne tid, føler jeg en glæde og taknemmelighed over, at jeg fik lov til at leve min barndom blandt de mennesker, der gjorde byen så god at være barn i.

Hjem til dig og Wiibroe

Godt øl er ikke noget, man lige laver.

En Wiibroe-pilsner er et produkt af god tid og kyndige bryggerses pleje. Fra råfrugten

til det rene vand.

Fra den bayerske humle til den gode danske malt.

Fra gæringen til det modne, gyldne bryg.

Du får den kvalitet du betaler for, når du holder dig til pilsnerøl som i gamle dage.

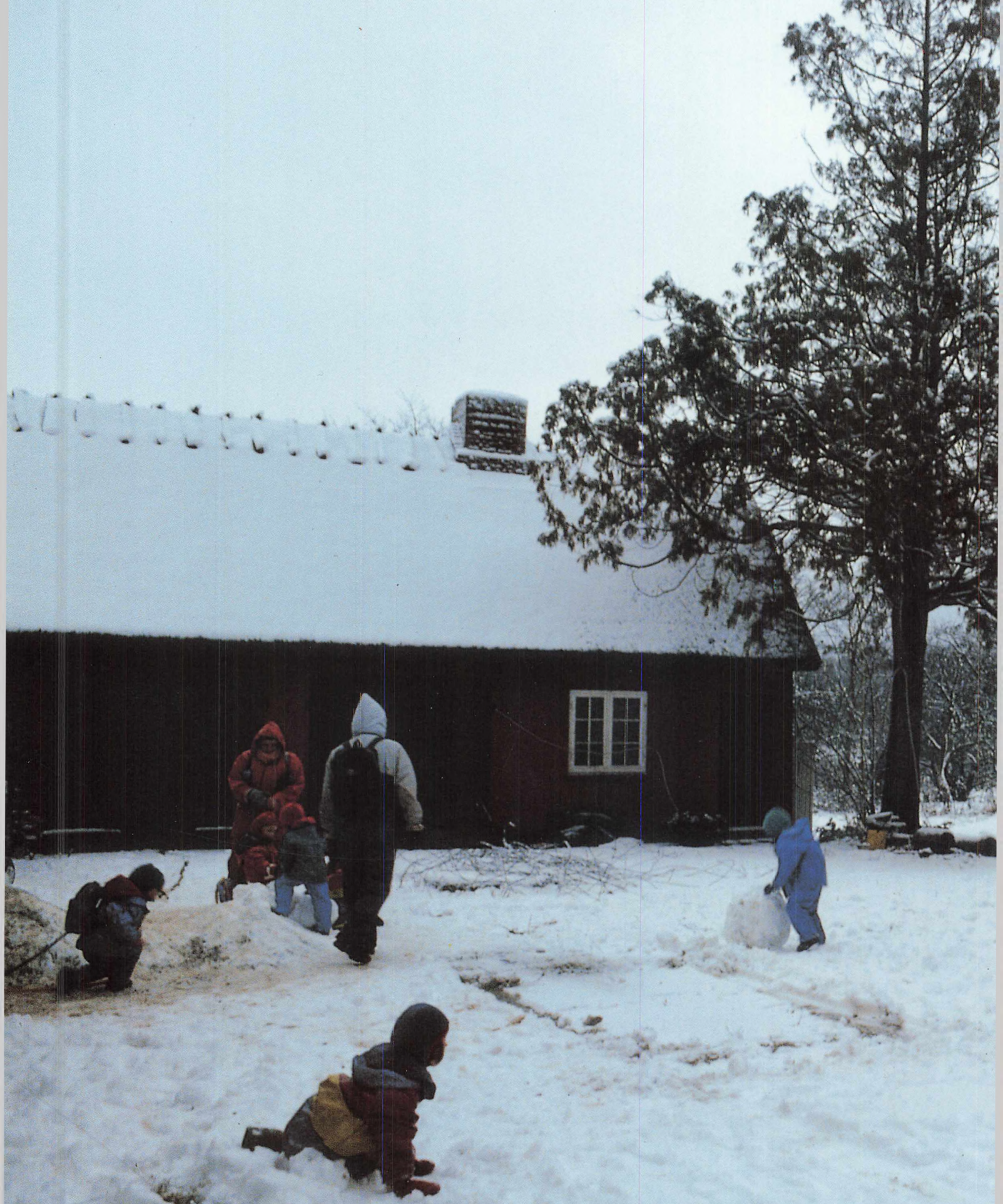
Tag dig tid til en Wiibroe.

Det har vi gjort.

- dig og mig og Wiibroe

Et Billed-Blad,
til nyttige Kundskabers Udbredelse og Sindets gavnlige Opmantring,
for alle Stænder.